

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ЗАВРШНИ РАД

Утицајне жене на двору Алексија I Комнина

Ментор:

др Лариса Орлов Вилимоновић

Студент:

Бојана Тешић ИС14/210

Београд 2021.

Посвећено ћеркама Ани и Бранки

Садржај

Извори и литература	1
Предговор	3
Увод	4
I Марија Аланска – Алексијева усвојитељка	7
1. Марија Аланска пре 1080. године	7
2. Адопција и успон Алексија I Комнина	10
3. Марија Аланска након Алексијевог крунисања	14
II Ана Даласин – Алексијева мајка	16
1. Ана Даласин – мајка Комнина	16
1.1. Куропалатиса Ана Даласин	16
1.2. Деловање Ане Даласин за време Романа IV Диогена	20
1.3. Ана Даласин за време владавине Дука и Нићифора Вотанијата	21
2. Ана Даласин – царева мајка	24
III Ирина Дука – Алексијева жена	27
1. Порекло Ирине Дуке	29
2. Ирина Дука – повучена и смерна августа	29
3. Ирина Дука – брижна супруга	32
4. Ирина Дука после Алексијевог смрти	35
IV Ана Комнин – Алексијева ћерка	37
1. Порфирородна принцеза	38
2. Вољена и послушна ћерка	40
3. Образована принцеза	41
4. Несуђени царски пар	43
5. Анине утицајне жене	44
6. Очева смрт	46
Закључак	47

Извори и литература

Извори

- Alexiad* - Anna Comnena (Komnene), *The Alexiad*, edd. and trans. by Elizabeth A. Dawes. London: Routledge 1928.
sourcebooks.fordham.edu/basis/anacomnena-alexiad.asp
- Bryenn. - Nicéphore Bryennios, *Historie*, éd. P. Gautier, Bruxelles 1975.
- Псел, *Хроника* - М. Псел, *Хроника*, Подгорица 2000.

Литература

- Alexios I Komnenos - *Alexios I Komnenos*, edd. M. Mullet and D. Smythe, Papers I, Belfast 1996.
- Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad* - L. O. Vilimonović, *Structure and Features of Anna Komnene's Alexiad. Emergence of a Personal History*, Amsterdam University Press 2018.
- Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“* - Л. Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“ Ане Комнин – настанак једне личне историје*, докторска дисертација, Београд 2014.
- Византинци*, прир. Г. Кавало - *Византинци*, прир. Гуљелмо Кавало, Београд 2006.
- Острогорски, *Историја Византије* - Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969.

- Garland, *Emperesses* - L. Garland, *Byzantine Emperesses, Women and Power in Byzantine, AD 527-1204*, Routledge 1999.
- Дил, *Византијске слике* - Ш. Дил, *Византијске слике*, Београд 2005.
- Норич, *Византија* -Ц. Ц. Норич, *Византија. Опadaње и пропаст*, Београд 2005.
- Neville, *Anna Komnene* -L. Neville, *Anna Komnene. The life and work of medieval historian*, Oxford University Press 2016.
- Neville, *Heroes and Romans* -L. Neville, *Heroes and Romans in Twelfth-Century Byzantium. The Material of History of Nikephoros Bryennios*, Cambidge University Press 2012.
- Орлов, *Аутобиографске белешке* - Л. Орлов, *Аутобиографске белешке, Византијски свет на Балкану*, 2 (2012) 349-364.
- Станковић, *Комнини у Цариграду* - В. Станковић, *Комнини у Цариграду (1057-1185). Еволуција једне владарске породице*, Београд 2006.
- Hill, *Alexios I Komnenos* - В. Hill, *Alexios I Komnenos and Imperial women*, Alexios I Komnenos, 37-54.

Предговор

У животу и владавини византијског цара Алексија I Комнина важно место су имале жене. Тема рада се односи на утицајне жене на двору Алексија I Комнина – његову мајку Ану Даласин, његову жену Ирину Дука, ћерку Ану Комнин и бившу царицу Марију Аланску, која није припадала царевој ужој породици али је неоспорно имала битно место на двору Комнина. Њихов утицај се није огледао само у природи односа које су имале са царем, већ и због важне улоге које су имале у појединим периодима Алексијеве владавине.

Циљ рада је приказ политичког деловања ових утицајних жена на двору Алексија I Комнина, уоквирен временом његове владавине, односно појединим периодима у којим је свака од њих имала преовладајући утицај на цара. Одступања од овог временског оквира се односи на време уочи Алексијевог зацарења и на време непосредно након његове смрти када се најјасније виде политички утицаји појединих Комнинских жена.

Због потпуније и јасније разраде теме, рад је структурисан тако што је подељен на увод, главни део и закључак. Главни део чине четири поглавља, названа по именима утицајних жена на двору Алексија I Комнина : *Марија Аланска – Алексијева усвојитељка, Ана Даласин – Алексијева мајка, Ирина Дука – Алексијева жена и Ана Комнин - Алексијева ћерка*, која су подељена на подпоглавља која ближе одређују њихово деловање, приватно и јавно, и у оквиру њега политички утицај. Редослед поглавља је одређен према периоду Алексијеве владавине у којем су оне имале доминантну улогу на цара. Марија Аланска и Ана Даласин су биле значајне у време Алексијевог уздизања на престо као и у првом делу његове владавине, док су Ирина Дука и Ана Комнин биле свеprisутне у другој половини царевог деловања и живота.

Закључак рада заокружује деловање Ане Даласин, Ирине Дуке, Ане Комнин и Марије Аланске које су као мајке, супруге, ћерке, усвојитељке можда и љубавнице (?) биле битан чинилац у политичкој и културној историји не само Алексијеве епохе, већ и уопште Византијског царства.

За израду рада „Утицајне жене на двору Алексија I Комнина“ коришћени су савремени извори и релевантна историјска научна литература. Од извора су коришћени *Алексијада*

Ане Комнин у енглеском преводу Elizabeth Dawes, коришћене са сајта sourcebooks.fordtham.edu/basis/anacomnena-alexiad.asp., *Материјал за историју* Нићифора Вријенија у француском преводу, за чије коришћење ми је била поробна помоћ због непознавања језика и *Хроника* Михаила Псела.

За ширу слику политичке ситуације Византијског царства у доба Алексија I Комнина су коришћени *Историја Византије* Г. Острогорског и *Византија. Опадање и пропаст* Ц. Ц. Норича. За сагледавање опште друштвене слике у Византији – *Византинци* прир. Гуљелмо Кавало. За остваривање циља рада тј. приказа политичке делатности утицајних жена у доба Алексија I Комнина највише су допринеле студије проф. др В. Станковића и проф др. Л. Вилимоновић, које су уз додатну литературу највише коришћене.

Рад обилује цитатима из *Алексијаде* који су посебно истакнути и означени, као и цитатима из књиге *Византијске слике* Ш. Дила, чије поетске реченице доприносе естетици рада.

Увод

Долазак Алексија I Комнина на престо 1081. године означио је нову епоху у историји Византијског царства. Промене које су тада настале нису се односиле само на унутрашњу и спољашњу стабилизацију Царства након вишедеценијског посртања у сукобима цивилног и војног племства односно у сукобима са спољним непријатељима, већ су означиле и почетак промена византијског друштвеног система.¹

Победа провинцијске војне аристократије, којој је припадао нови цар, неминовно је значила и промену структуре врха византијског друштва. Превагу у односу снага стичу аристократски провинцијски родови, који своје тежиште премештају у средиште Царства – Цариград. Основа моћи и успеха тих родова била је – породица.²

---

¹ Острогорски, *Историја Византије*, 335-353; Норич, *Византија*, 25-61.

² Станковић, *Комнини у Цариграду*, 9.

Удруженим снагама, релативно младог, рода Комнина настаје ново Царство – *Царство породице Комнина*. Оно је имало своју предисторију за време владавине Исака I Комнина (1057-1059), Алексијевог стрица, али није истрајало и доживело је пораз пред моћнијим византијским родом Дука. У међувремену, од Исакове абдикације 1059. године до Алексијевог доласка на власт 1081. године, Комнини су стрпљивом и марљивом политиком градили пољуљану моћ, која им је коначно и потврђена признањем њиховог члана за василевса. Орођавањем са најважнијим византијским родовима створен је *клан Комнина*, који је приграбио целокупни управни и бирократски апарат Царства и уједно елиминисао конкуренте за царски престо за свој род.³

И као што је породица била основа социјалног живота у Византији, као и у многим другим друштвима, тако је за новог цара она била основа и суштина његове власти. Кључну улогу у византијској породици је имала жена, у њој је она остваривала своје најважније улоге – рађање, одгој и старање о потомству, брига о мужу, вођење домаћинства. Жена је уређивала породичан живот, била је главни актер на његовом почетку и крају, рађању односно умирању.⁴ Модел кључне улоге жене могао би се применити и на владавину Алексија I Комнина, оне су заслужне за његов успон на трону, биле су савладарке, верне пратиље и неговатељице до краја живота.

Кључна улога жена тј. царица, видљива је у епохи која је предходила Комнинској, јер су оне обезбеђивале *легитимитет царске власти*, који је био један од великих проблема друге половине XI века.⁵ Након смрти последњег мушког представника Македонске династије, Константина VIII 1055. године, престо су наследиле његове ћерке Зоја и Теодора. Својим браковима и адопцијама оне су обезбедиле *право на царски престо* за своје мужеве и усвојенике. Цареви Роман Аргир, Михаило Пафлагонац, Михаило V, Константин IX Мономах и Михаило VI стекли су престо захваљујући овим царицама.⁶ Мотивисане другачијим околностима и жељама жене су обезбедиле легитимитет и за царе из следеће епохе – *представнике војног племства* – Романа IV Диогена, Нићифора III Вотанијата, па и за Алексија I Комнина. Дакле, поред политичке и економске кризе, XI

---

³ Исто, 1-14.

⁴ *Византинци*, прир. Кавало, 148-181.

⁵ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 12.

⁶ Острогорски, *Историја Византије*, 304-320.

век је обележила и криза *мушког ауторитета*, која траје до првих десет година Алексијеве владавине када је он поново успостављен.⁷

Иако је Алексије поново успоставио мушки ауторитет на двору у Византији, не може се оспорити значај које су поједине жене имале у току његове владавине. Њихова делатност видљива је у савременим делима, најважнијим изворима за Алексијеву епоху – *Алексијади* Ане Комнин, *Материјалу за историју* Нићифора Вријенија, *Историји* Јована Зонаре, као и делу историчара Никите Хонијата, које почиње описом Алексијеве смрти у којима су главни протагонисти жене.

У *Алексијади* Ане Комнин, која са једне стране представља епопеју њеног оца, а са друге стране својеврстан Анин ламент због изгубљене могућности да дође на царски престо⁸, важно место су заузеле жене. Ани Даласин, Марији Аланској и Ирени Дуки припада посебно место у *Алексијади*, овим женама Ана Комнин је наменила и посебно место у Алексијевој владавини – „*Док је Марија Аланска је имала кључну улогу у Алексијевом успону на престо, Ана Даласин у првим годинама његове владавине, дотле је Иренина улога најупечатљивија у његовим последњим годинама*“⁹

У осталим изворима, која сведоче и о деловању ових утицајних жена, као што су историјска дела Нићифора Вријенија, Никите Хонијата, Јована Зонаре, прикази описа *Алексијевих утицајних жена*¹⁰, и догађаја у којима су оне учествовале имају доста подударности, али и разлике са истим у *Алексијади*. Упоредивање различитих исказа пружа јаснију слику о деловању ових царских жена и откривају њихове скривене намере и амбиције.

I Марија Аланска – Алексијева усвојитељка

---

⁷ Hill, *Alexios I and Imperial women*, 54; Barbara Hill у наведеном раду говори о поновном успостављању мушког ауторитета и смањивању моћи царских жена од владавине Алексија I Комнина у прилог оповргавању тврдње Алексијеве слабости према женама.

⁸ Дил, *Византијске слике*, 338-350.

⁹ Орлов, *Ана Комнин – Аутобиографске белешке*, 362; Ауторка у поменутој студији истиче особености Аниних аутобиографских белешака у *Алексијади* кроз приказ одређених догађаја и личности, какве су биле три важне жене у њеном животу, 360-364.

¹⁰ Синтагма *Алексијеве утицајне жене*, која ће се понављати у раду односи се на Марију Аланску, Ану Даласин, Ирину Дуку и Ану Комнин.

1. Марија Аланска пре 1080. године

Година 1080. је била важна и прекретна за успон *Комнина*¹¹ на византијски престо јер је те године царица Марија Аланска усвојила Алексија, и на тај начин он је званично постао члан царке породице. Маневрисање породичном политиком ове царице има предисторију и пре 1080. године.

Марија Аланска, првобитно звана Марта, била је грузијска принцеза, ћерка краља Баграта IV, за византијског цара Михаила VII (1071-1078) удала се вероватно пре смрти његовог оца Константина X Дуке (маја 1067). Тај брак је прекидао дотадашњу традицију брачне политике Византијског царства јер је Марија била тек друга принцеза у XI веку која је дошла изван граница Царства, дакле која је била странкиња.¹² Михаило Псел говори о узвишености њеног порекла и лепоте. *„Нећу славити знаменити род царице, богатством и древношћу беше изнад било ког другог царског рода, задовољићу се тиме да кажем да је била неупоредиве нарави и немерљиве лепоте. А ако, како се у трагедијама каже, ћутање краси жене, онда је то био један од њених најлепших украса, јер нико осим њеног мужа не слушаше звуке њеног гласа; и без украса, које је стављала само када мора, беше најлепша.*¹³ Цезар Јован Дука наводи управо њену лепоту и род, када је саветовао Нићифора Вотанијата да његов избор за будућу супругу треба да буде Марија Аланска уместо Евдокије Макремволитисе, њене свекрве. Поред лепоте наводи и то да долази из друге земље и да самим тим нема гомилу рођака који би Нићифору правили невоље,¹⁴ за разлику од друге претенденткиње за брак, бивше царице Евдокије Макреволитисе, која је већ доказала успешност брачног савеза као методу моћи и успеха, али и заштите свог потомства. Њен пример следиће Марија Аланска, мотивисана жељом да сачува престо за свог сина. Уз њих две и Ана Даласин

¹¹ У царској власти поред Алексија, непосредно су учествовали и његов брат Исак и мајка Ана Даласин.

¹² Garland, *Empresses*, 180.

¹³ Псел, *Хроника*, 296; У поглављу који је посвећен лику Марије Аланске у *„Алексијади“*, биће приказана политичка позадина Аниног описа лепоте Марије Аланске; Узор Ане Комнин у карактеризацији ликова у *„Алексијади“* је Михаило Псел.

¹⁴ *Alexiad*, 74.

је још маестралније користила брачне савезе да би уздигла свој род и најзад обезбедила престо једном од својих синова. Склапање брачних савеза је била једна од две активности где су истакнуту улогу имале жене до узурпације 1081. године и првих десет година Алексијеве владавине, друга активност била је ктиторство и покровитељство књижевника.¹⁵

Марија Аланска је у браку са царем Михаилом VII родила наследника царског престола, порфирородног Константина. *„Сина цара Михаила Дуке – дечака Константина видех како узима храну на рукама дојиље, са царским венцем око главе. Нећу да описујем његове речи, ни поступке (јер још не успе ништа ни да каже, ни да уради), описаћу само његову спољашност и нарав, а преко њих, колико је то могуће, и урођену му душу. Не видех такву овоземаљску лепоту! Његово лице беше преточено у савршени круг, очи огромне, азурно плаве, препуне спокојства; обрве, извучене у праву линију, прекинуте код удубљења изнад носа, лагано се спуштаху код слепог ока; нос, с великим ноздрвама, горе овлаш испупчен, подсећаше на орловски; златне, попут сунца, власи бујаху на његовој глави; усне танке једна другој подешене. А сам дечак беше жив, са слатким погледом, слађим од погледа анђела, а душа се у њему сијаше, не понижена, не узвишена, већ кротка, пробуђена божијим додиром¹⁶.* Физички изглед Константина Дуке, као нежну успомену на свог прерано преминулог вереника са политичком позадином спомиње Ана Комнин у *Алексијади*.¹⁷

Константин Дука, као дете рођено у царској порфири требао је да наследи царски престо свог оца. Идеја царског легитимитета, за којим се трагало кроз XI век, после изумирања Македонске династије, поново је повезана са феноменом рађања наследника круне у порфири, за време царевања Дука¹⁸. Те исте 1074. године када је и рођен Константин је верен за Олимпију, ћерку Нормана Роберта Гвискарда, која је након тога доведена у Цариград да се образује у царском гинекеју, под надзором своје будуће свекрве Марије Аланске, која се такође као девојчица школовала на византијском двору вероватно у време царице Теодоре. Девојчица (Олимпија) је добила ново грчко име

¹⁵ Hill, *Alexios I and Imperial women*, 42.

¹⁶ Псел, *Хроника*, 296.

¹⁷ *Alexiad*, 72; Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 211-227; Дил, *Византијске слике*, 338-339.

¹⁸ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 44.

Јелена. Ана Комнин се приликом извештаја о веридби Константина са норманском принцезом, поново са сетом присећа његове младости и лепоте и овај брачни савез свог рођака Михаила VII види као узрок будућих невоља са Норманима.¹⁹

Неповољне спољнополитичке околности и лоша економска ситуација у Царству, принудиле су цара Михаила Дуку на абдикацију 1078. године. На византијски престо се попео узурпатор Нићифор Вотанијат, стратерг Анатолијске теме. Ова промена, лишила је Јелену и Константина могућности да се као царски пар попењу на трон, јер је веридба раскинута али је и означила почетак борбе и тежње Марије Аланске да очува престо за свог сина.

Михаило Дука се повукао у Студитски манастир, где се посветио књижевности, а Нићифор Вотанијат је као победник ушао у Цариград 3. марта 1078. године и истог дана је крунисан за цара. *„Да би удовољио легитимним осећањима византијског становништва, он је ступио у родбинске везе са династијом Дука, оженивши се, код још живог мужа, супругом свог предходника, Маријом“.*²⁰

Марија се након Михаилове абдикације повукла у манастир Петрион, а први избор Нићифора Вотанијата за жену уз помоћ које би задовољио осећања цариградског становништва за легитимитетом царске власти била је Евдокија Макремволитиса, свекрва Марије Аланске. Напорима цезара Јована Дуке, Нићифор Вотанијат се одлучио за царицу Марију.²¹ Сумња се да је и сама Марија била иницијатор овог брака.²² „Један јерменски извор, Матеја Едески иде тако далеко, да тврди да је она мрзела свог мужа Михаила због његовог аскетског живота и одбијања да има сексуалне односе са њом, тако да је ступила у аферу са Вотанијатом и охрабрила га да заузме трон“.²³ Избор Марије за жену је био доста проблематичан и сматран је прељубнички и блудним од стране византијске цркве јер је њен муж још увек био жив, а Нићифору је ово био трећи

---

¹⁹ *Alexiad*, 30-31.

²⁰ Острогорски, *Историја Византије*, 329.

²¹ *Alexiad*, 74-75.

²² Hill, *Alexios I and Imperial women*, 44.

²³ Garland, *Empresses*, 182.

брак. Сведочанство о тешкоћама приликом склапања овог брака забележено је у историји Нићифора Вријенија.²⁴

Маријина спремност да се уда за доста старијег Нићифора Вотанијата, и ризик да буде изопштена из цркве је био вероватно одраз њене жеље да заштити престолонаследна права свог сина Константина. Материнство Марије Аланске не подразумева само природну, топлу и заштитничку емотивну везу између мајке и сина, већ има изразито политичку улогу. Марија Аланска је тако била једна од три политички освешћених мајки у *Алексијади*, које су својим амбициозним поступцима желеле да осигурају престо за своју децу. Реч мајка у *Алексијади* има политичку конотацију и преко ње је Ана Комнин правдала политичке амбиције својих јунакиња²⁵.

Онога тренутка када је Нићифор Вотанијат изневерио њено *материнство*, Марија Аланска се окренула против њега и узела учешће у завери која га је свргла са престола. „Вотанијат није ни покушао да стави Михаиловог четворогодишњег сина Константина поред себе на престо иако би на тај начин остао морално чист у очима сваког Византинца“.²⁶ *Материнство* Марије Аланске доживело је пораз јер је Константин Дука остао без икаквих привилегија, али ће зато њено *материнство* као усвојитељке доживети победу када Алексије I Комнин буде проглашен за цара 4. априла 1081. године.

2. Адопција и успон Алексија I Комнина

Марија Аланска је вероватно усвојила Алексија око 1080. године и то је потврђено у историјским делима Ане Комнин и Нићифора Вријенија, али са доста различитих појединости, што ово усвајање чини посебном проблематиком иза које се крије Анина јасна политичка намера.

---

²⁴ Bryenn., 253-254.

²⁵ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 240-241.

²⁶ Норич, *Византија*, 27.

“Уз помоћ неба, Исакове намере су биле остварене, не после много времена службеници женских одаја радо саслушаше Исаков предлог да царица усвоји Алексија. Краљица их је послушала, два брата су у заказани дан дошла у палату, а затим је усвојила Алексија према ритуалу који је од давнина прописан за такве случајеве...Од тада су обојица врло често посећивали палату и пошто су се поклонили цару и мало остали са њим, отишли су до царице“.²⁷ Ана Комнин је главну улогу у зближавању браће Комнин приписала Исаку Комнину, који је већ имао значајан положај на двору, јер га је царица мало пре тога оженила својом рођаком Ирином.

Другу варијанту Исакове женидбе са Ирином Аланском даје Вријеније, по коме се она догодила за време владавине Михаила VII у исто време када се он оженио Маријом Аланском, када је и окончано изгнанство куропалатисе Ане Даласин, а измирење потврђено овим браком.²⁸

„Према Ани главни иницијатор зближавања између царице и Комнина је Марија Аланска и то за време цара Вотанијата, док Вријенијев извештај ову причу хронолошки смешта у време цара Михаила VII, а сам чин се приписује цару Михаилу, а не Марији. У Вријенијевој причи, Марија је објекат, а цар субјекат“²⁹. У Алексијади је прича о Михаиловом зближавању Комнинима потпуно избрисана, та улога је додељена Марији Аланској. „Она представља литерарну замену за цара Михаила VII“.³⁰ Разлог за овакав Анин поступак лежао је у важности повезивања Комнина за мајку порфирогенитног Константина Дуке, наспрам другог носиоца царског легитимитета Констанција Дуке, који је био брат Михаила VII, а кога Ана уопште не спомиње.

Вођена личним интересима, она је једино Константина Дуку видела као носиоца легитимитета власти његове породице. Из тог разлога је произашла разлика у хронолошком одређивању Алексијевог усвајања у Анином и Вријенијевом делу. Вријеније врло кратко спомиње Алексијеву адопцију и смешта је на сам почетак Вотанијатове владавине 1078. године, сугеришући да је адопција извршена уз сагласност самог цара, чиме је Алексије постао готово равноправан са Константином Дуком, Ана не спомиње

---

²⁷ *Alexiad*, 45.

²⁸ Bryenn., 142.

²⁹ Viliimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 229.

³⁰ Исто.

побуну Констанција Дуке, која се вероватно догодила с пролећа 1079. године, након чега је замонашен, а Комнини се окрећу Марији Аланској и њеном порфирогенитном сину.³¹

За Ану Комнин је било изузетно важно да Марију Аланску постави у центру приче о успону Комнина на царском двору и да је представи као иницијатора зближавања два рода, са стране Дука. Остали представници Дука појављују се тек касније, када је побуна Комнина почела, да би на крају они били главни хероји Алексијеве апостасије. Разлог за то су биле њене личне везе Маријом Аланском, јер је она била мајка њеног вереника и преко њих је Ана правдала своје право за царском круном. Маријини цареви Михаило VII и Нићифор Вотанијат су за Ану у овој причи у сенци и њима није приписан никакав значај – одлика Аниног приповедања, да истакнуту и водећу улогу даје женама, док су мушкарци потиснути у други план јасно је видљива на примеру Марије Аланске.³²

Водећа улога царице Марије је настављена и после адопције јер је од њене милости зависио опстанак браће Комнин на двору. Цареви саветници, који су били већ љубоморни на Алексијеве војне успехе, почели су да сплеткаре против њега код цара, сада су били још више разгневлени због блискости Марије и Алексија, сковали су заверу против њега. Прича о Борилу и Герману и задобијању Маријине заштите и подршке.³³ Када су стекли Маријину наклоност, јер је сазнала да њен муж планира да за наследника одреди свог нећака Синадена, она је за браћу Комнин представљала главни извор информација јер их је обавештавала о свему шта се дешавало.

Марија Аланска представља у истом тренутку и главног савезника и опасност, та амбивалентност Маријиног лика у *Алексијади* уочљива је и у томе што јој је дата кључна улога у Алексијевој побуни и давању легитимитета том подухвату, а са друге стране је представљала главну претњу за признавање њене мајке Ирине Дуке као августе.³⁴

[*Алексијада* је једини извор који спомиње спорну емотивну везу између Марије Аланске и Алексија I Комнина, да би је одмах одлучно порекла. Наводи да је прави разлог њеног опстанка у палати Вуколеону (након свргавања Вотанијата) била заштита њеног сина, „плавокосог Менелаја“, јер се плашила да га не задеси неко зло, каква се дешавају

³¹ Вруенн., 259; Станковић, *Комнини у Цариграду*, 35, фуснота бр. 36.

³² Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 231.

³³ *Alexiad*, 44-48.

³⁴ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 231.

прилоком смене на престолу, па је чекала јемство за његову безбедност, „мада је било оних који су, подстакнути завишћу, наводили друге разлоге“.³⁵

Једини извор са којим се овај Анин извештај може довести у везу је Јован Зонара који у свом делу говори о хладним односима Ирине и Алексија на почетку брака због Алексијевих љубавних веза, и да се тај однос променио када је цар почео да осећа прве знаке болести. Анино навођење гласина и њихово порицање, може бити одговор на омаловажавајућу слику Ирине Дуке, коју је Зонара осликао.

Ана осећа потребу да исприча како је заиста било и ову причу уплиће у сукоб између породица Комнина и Дука, стављајући фокус на сукоб између Ане Даласин и цезара Јована Дуке око крунисања Ирине Дуке, тј. око задобијања патријарха који је био кључна личност за Ирине крунисање, а не на сукоб између њене *две мајке*. Сукоб две породице одражавала је чињеница да се Алексије Комнин након преузимања престола населио са мајком, браћом и осталим мушким сродницима у Горњој палати, док је своју петнаестогодишњу жену оставио са мајком, сестрама и деди по оцу у Доњој палати. Ана користи причу о Маријином останку у палати, вероватно да продужи политички значај Марије Аланске и усмери деловање цезара Дуке на решавање Константиновог питања (Константиновог престолонаследног права). „И као што рекох многи су сумњичаво гледали на царичин останак у палати, као да цар намерава да је узме у брак, али Дуке нису имале ништа слично на уму“³⁶ У том сукобу између две породице важне за Ану Комнин, ауторка своју јунакињу (Марију Аланску) држи по страни, не спомиње ни њено замонашење покушавајући да је одржи политички и морално чистом, описујући њену лепоту и пожртвовано материнство. Још један разлог за помињање спорне везе Марије Аланске и Алексија Комнина јесте, можда Анина жеља да упуту критику свом оцу због његове одсутности у спору око крунисања Ирине Дуке].³⁷

---

³⁵ *Alexiad*, 71-72.

³⁶ *Alexiad*, 73.

³⁷ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 232-238; Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 213-217.

3. Марија Аланска након Алексијевог крунисања

Алексије I Комнин је крунисан за цара 4. априла 1081. године, а недељу дана касније и његова жена Ирина Дука у цркви Свете Софије. „Марија Аланска се повукла у палату Мангана, пошто јој је изричитим актом признато право на престо њеном сину Константину“.³⁸ Она је успела да још једном заштити престолонаследна права свог сина Константина Дуке, барем за кратко време, и то је по Ани Комнин био једини разлог због чега је учествовала у побуни против мужа.

Алексије је одржао обећање које је дао Марији, привилегије њеног сина су потврђене посебном *хрисовуљом*. Константин је био Алексијев савладар, његов потпис се појављивао на државним документима, пратио је Алексија у јавним наступима, неколико дана по рођењу Ане Комнин 2. децембра 1083. верен је са царевом ћерком. Међутим ситуација се променила када се родио Јован Комнин, Алексијев први син 1087. године, а нарочито након његовог зацарења 1092. године када је Константин званично изгубио статус престолонаследника.

Након Јовановог крунисања, Марија и њен син су и даље били почасни чланови породице. Поседовали су велика имања као што је Пентегоста код Сера и имања у Христовољу, палату и манастир Мангана и манастир Хебдомен који јој је на управу предао хрисовуљом цар Нићифор Вотанијат. Њихова имања спомиње Ана Комнин када је Константин Дука угостио цара Алексија на свом имању за време похода.³⁹ Марија је од палате Мангана, где се повукла након Алексијевог крунисања направила својеврстан двор и центар тадашњег учењаштва, где је њен покровитељски рад дошао до пуног изражаја. Теофилакт Охридски хвали њено исцрпно изучавање теологије, њену побожност и бригу за Константина у *василикос логосу* написаном за њеног сина. Сама позиција покровитељке учењаштва и културе значила је свакако и важну политичку улогу, тако да је Марија и

---

³⁸ Дил, *Византијске слике*, 304.

³⁹ *Alexiad*, 223-224.

након губитка Константиновог престолонаследног права, задржала високе позиције у Граду све до повлачења у монашки живот око 1094-95. године.⁴⁰

Марија се у неком времену замонашила, вероватно након Алексијевог и Ирениног крунисања, о томе сведочи Јован Зонара који наводи да је била монахиња у време смрти Михаила VII око 1090. године и када му је на самрти тражила опроштај јер се удала за Нићифора Вотанијата. И док Зонара наводи да њено повлачење у манастир није је било скроз добровољно и да пада у време губитка Константинових привилегија, Теофилакт Охридски побија ове тврдње наводима да је то била њена воља и израз побожности и да пада у време Константиновог савладарства, када је написана ова похвала. Ана Комнин не спомиње Маријино „скидање вела“, јер вероватно није желела да покрене причу о спорном политичком деловању своје јунакиње.⁴¹

Марија је изгледа била умешана у заверу Нићифора Диогена против цара Алексија 1094. године. Ана Комнин сведочи о постојању документа која су потврђивала да је Марија знала за заверу, али она пориче њено учешће. *„Из ових докумената било је очигледно да је царица Марија знала за Диогенов покушај побуне, иако ни за тренутак није била ношена идејом о царевом убиству, већ је упорно покушавала да одврати Диогена не само од свог дела, већ и од саме помисли на то ... Сада је цар одлучио да везу царице Марије са овом ствари не треба износити на видело, па је заиста одиграо улогу човека који ништа не зна због вере и поуздања коју је имао у њу и пре него што је изабран за цара“.*⁴²

Ана не спомиње Константиново име међу побуњеницима, већ само да је одбио да Нићифору Диогену пружи помоћ (да му да свог коња). Две чињенице указују да су Марија и Константин били умешани у заверу: Нићифор Диоген је затражио заштиту на имању Марије Аланске у Христопољу и цар Алексије је одбио да Константин учествује у походу, правдајући се бригом за његов живот јер је он Маријин једини син и „у исто време га је изузетно волео, баш као да је његово дете“. Вероватније је, да је Алексије посумњао у

---

⁴⁰ Garland, *Empresses*, 184-185.

⁴¹ Viliimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 233.

⁴² *Alexiad*, 229.

Константинову лојалност, јер се један од Диогенових покушаја убиства цара десио на имању у Пентегости.⁴³

Ако је Марија била умешана у побуну против цара то је онда био још један покушај да поврати царски статус за свог сина. На то указује временска блискост између Јовановог крунисања 1092. године и завере Нићифора Диогена 1094. године.

Марија се после Константинове смрти 1094. године повукла у манастир. Теофилакт Охридски јој се у писму око 1095. године извињава што је није посетио на Принчевским острвима, па је могуће да се ту и настанила, у задужбини Ирине Дуке. Помиње се као жива око 1103. године.⁴⁴

Тако је завршена политичка каријера Марије Аланске, која је протекла у настојањима да сачува царски престо за свог порфирогенитног сина. Њену борбу обележиле су испреплетаност брачних и породичних веза и завера. Иако јој на крају та борба није донела оно што је желела, на путу до свог циља она је била веома важан политички фактор који је омогућио уздизање новог цара – Алексија I Комнина.

II Ана Даласин – Алексијева мајка

1. Ана Даласин – мајка Комнина

1.1. Куропалатиса Ана Даласин

Још једна *Алексијева утицајана жена*, чије је деловање омогућило Алексију I Комнину да дође на царски престо била је његова мајка Ана Даласин. Ова амбициозна мајка је стрпљивом и марљивом политиком градила моћ рода коме је припадала и на тај начин крчила пут до царског трона за своје потомство. Њена прагматична породична политика,

---

⁴³ *Alexiad*, 223-224; Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 219.

⁴⁴ Garland, *Empresses*, 186.

која је подразумевала склапање бројних брачних савеза, обезбедила је оно што је недостајало првом нараштају рода Комнина⁴⁵ да би опстали на престолу – савез и потпору најутицајнијих византијских аристократских породица. Та политика довела је до победе, не само Алексија, већ и род коме је припадао, омогућивши да он буде родоначелник једне династије која је царевала више од једног века Византијским царством, након изумирања Македонске династије и вишедеценијских сукоба које су обележиле другу половину XI века. Зато Ана Даласин оправдано носи име које јој је историја доделила – *мајка Комнина*.

Историографска дела Ане Комнин и Нићифора Вријенија, говор Теофилакта Охридског али и званична документа оставили су представу Ане Даласин као отелотворење идеала *материнства*. Жене из последње деценије XI века, Евдокију Макреволитису, Марију Аланску и Ану Даласин, повезивао је појам *материнство* – брига за потомство у чије име су и политички деловале. Разлика између њих је била у томе што су Евдокија и Марија биле царице, окружене дворском елитом, док је Ана Даласин била представник нове елите, аристократкиња, чија је моћ почивала на породици којом је управљала, стварајући мрежу сродника и јачајући на тај начин свој клан.⁴⁶ Политика коришћења сродства као методе преживљавања је била одлика свих аристократских породица у XI веку, и није била везана искључиво за женски пол, али је Ана Даласин свакако најсветлији пример њене употребе.⁴⁷

Ана Даласин се родила око 1030. године. Потицала из угледне византијске породице, била је ћерка војсковође Алексија Харона, мајка јој је била племкиња из чувеног рода Даласина. Поносна на порекло своје мајке, њено презиме је носила до краја живота. Око 1044. године се удала за Јована Комнина, који је припадао младом роду у успону, чији је брат 1057. године постао византијски цар.⁴⁸ „Ана Даласина је *благодарећи рођењу, своје богатству, утицају њеног имена, могла да стави у службу своје амбиције средства... Од велике породице, кћи оца који је вршио високе дужности у покрајинама Италије, припадајући по матери оном славном дому Даласина, чија је слава узнемиравала неколико царства, удата за једног Комнина ... она је увек живела у високом друштву и на двору, и*

⁴⁵ Први нараштај рода Комнина чинила је генерација којој су припадали цар Исак I Комнин (1057-1059) и његов брат куропалат Јован Комнин.

⁴⁶ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 102-104.

⁴⁷ Hill, *Alexios I and Imperial women*, 44-45.

⁴⁸ Garland, *Empresses*, 187.

*ту је научила вештину сплеткарења, којом се служила са највећом уметношћу, знајући да изиграва с чудном окретношћу све тешкоће, с несравњеном мајсторијом да се провлачи кроз најопасније теснаце.*⁴⁹

У браку са Јованом Комнином, Ана Даласин је родила осморо деце, пет синова и три ћерке. Бројно потомство је одредило судбину другог нараштаја породице Комнина и то је вероватно био један од разлога њиховог успеха. За разлику од свога брата Јована, Исак I Комнин је у браку са Екатарином Бугарском имао само двоје деце, извори спомињу само сина Манојла који је 1057. године већ био покојни и ћерку Марију, која се након очеве абдикације заједно са мајком замонашила у манастиру Мирелеон.⁵⁰

За време царевања Исака I Комнина (1057-1059), његов брат Јован наименован је на угледан положај великог доместика са високом титулом куропалата. Са својом породицом је уживао све почести и привилегије као члан царске породице, а амбициозне замисли куропалатисе Ане Даласин су вероватно тада подстакнуте. Међутим позиције рода Комнина нису биле довољно ојачане за такмичење са осталим претендентима за царски престо и круна је зато прешла у руке моћнијег рода Дука.

Проблематично одступање са власти Исака I Комнина новембра 1059. године различито је забележено у делима Михаила Псела и Нићифора Вријенија. Главни протагонисти тог догађаја су поред Исака и Јована Комнина биле њихове жена Екатарина Бугарска и Ана Даласин. Срчба Екатарине Бугарске због мужевљеве абдикације коју је осликао Псел, представљала је узор Нићифору Вријенију чији су главни актери били Јован Комнин и Ана Даласин. „*Опис Екатарининог невољног одласка са власти из Хронографије Михаила Псела...прерађен је у историјском делу Нићифора Вријенија деценијама касније у слику невољног одступања од једне врсте породичне власти саме Ане Даласин. Муж Ане Комнин је тиме у потпуности завршио брисање историјског лика прве царице Комнина, не само из историографије и историјског сећања, већ из идеологије Комнина, постављајући на њено место личност Ане Даласин и мит о мајци Комнина који је он у пуној мери утврдио.*“⁵¹ Пселова Екатарина Бугарска и Нићифорова Ана Даласин су

⁴⁹ Дил, *Византијске слике*, 286-287.

⁵⁰ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 11-12.

⁵¹ Исто, 101;

представљене као мајке заштитнице, које се плаше за будућност своје деце због абдикације, односно неприхватања царског престола својих мужева.⁵²

Таква замена ликова и улога у Нићифоровој историји, не чуди јер је био члан породице Алексија Комнина и као породичан историчар желео је да засени предходни нараштај Комнина и да у први план истакне Алексија као родоначелника династије и његову породицу. *„Неопходно је схватити какву је улогу историја играла у култури и политици XII века пре него што прихватимо или одбацимо доказе о једанаестовековним биткама или друштву.“*⁵³ Историја је имала велику улогу као најрелевантнији преносилац политичких идеја и ставова, зато је историја била жанр за који су се определили и Нићифор Вријеније и Ана Комнин.

Лик Ане Даласин, креиран у овим делима вероватно је одражавао историјску истину да је била реч о једној амбициозној и политички острашћеној личности и да је представљала веома значајну политичку фигуру у владавини свог сина.⁵⁴ *„Никада се није утешила што је видела како јој се измакла она царска круна коју јој је једна реч њеног мужа могла ставити на главу; никада није опростила породици Дука што ју је истиснула с тога престола на који је она мислила да седне. Од тада је она свом животу поставила један једини циљ: то је било да опет нађе пропуштену прилику, да се наплати судбини, да извојује за своју породицу највишу власт коју је сама мислила да ће имати; а како је била вешта и упорна колико и славољубива, Ана Даласин је успела.“*⁵⁵

1. 2. Деловање Ане Даласин за време владавине Романа IV Диогена

---

⁵² Псел, *Хроника*, 261-262; Bryenn., 80-82; Neville, *Heroes and Romans*, 149; Екатаринина и Анина критика ипак није одступала од класичних римских друштвених идеала, јер су оне представљене као мајке заштитнице, брига за потомство је била део класичне римске конструкције женске врлине.

⁵³ Neville, *Heroes and Romans*, 1.

⁵⁴ Исто, 140.

⁵⁵ Дил, *Византијске слике*, 285.

Пут до коначне победе 1081. године био је веома компликован и тежак, обележен је личним и породичним несрећама и неповољним политичким приликама и изгнанствима. Анино одолевање овим недаћама је још један доказ њене личне и политичке способности.

Куропалатист Јован Комнин је умро 12. јула 1067. године, од тада се она нашла на челу своје породице, а њено политичко ангажовање је било у пуном јеку. Анин политички метод заснивао се на склапању савеза међусобним орођавањем и обезбеђивању највиших војних функција за своје синове. До мужевљеве смрти само су две најстарије ћерке биле удате за мужеве из угледних византијских породица, Марија за Михаила Таронита, Евдокија за Нићифора Мелисина. Најстарији син Манојло је служио у царској војсци, Исак и Алексије су имали око деветнаест година, а Адријан и Нићифор су били још мали.⁵⁶

Политичка ситуација у Царству се убрзо променила и пружио је шансу Ани Даласин коју је искористила. Након смрти Константина X Дуке, маја 1067. године, власт је преузела његова жена Евдокија Макремволитиса која је управљала у име својих малолетних синова Михаила, Андроника и Констанција, док су стварну власт имали Михаил Псел и цезар Јован Дука, брат покојног цара. Прилике у Царству су захтевале јак војнички режим. Царица Евдокија се удала за војсковођу Романа Диогена и он је 1. јануара 1068. године крунисан за цара.⁵⁷ Као представници победничке, војне аристократије и рода који је некад носио царску круну, Комнини су у новим околностима избили у први план и нашли су се у царевој најближој околини. Ана Даласин је најмалађу ћерку Теодору удала за Константина Диогена, сина Романа IV, а најстарији син Манојло, вероватно и сам венчан царевом рођаком, је брзо напредовао у војничкој каријери, нашавши се у најближој царевој околини – постао је протопроудар и добио је високу титулу куропалата. Блиставе војничке каријере имали су и мужеве њених ћерки. Свесна политичког угледа који прати угледне војсковође и млађи синови Ане Даласин, Исак и Алексије су кренули стопама свог брата Манојла.⁵⁸

---

⁵⁶ Вруенн., 84-86; Станковић, *Комнини у Цариграду*, 17-18; Дил, *Византијске слике*, 288.

⁵⁷ Острогорски, *Историја Византије*, 325.

⁵⁸ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 21.

Година 1071. је била прекретна у животу ове жене јер је обележена личном несрећом због губитка најстаријег сина Манојла у којег је полагала највише наде и политичким недаћама због промењених околности у Царству које су довеле на престо њене старе непријатеље Дуке. У обе животне неприлике које су је снашле, Ана Даласин је приказана као личност са снажном вољом и чврстим карактером, која контролише ситуацију у којој се нашла.

На вест да јој је син болестан, она одлази у Битинију и затиче га у једном манастиру на самрти. Манојло је смогао снаге тек да је загрли и да јој изрази жељу да буде сахрањен на месту где ће и она некада бити... „Храбра и великодушна мајка је свом сину одала почаст, оплакала га толико колико је било природно за мајку, која је изгубила таквог сина, војника и генерала. Затим је мало превазилазећи бол, послала славног Алексија у војни поход са царем“.⁵⁹ Њене политичке амбиције нису јој дозволиле да превише тугује за сином, па је пожурила да на његово место постави другог. Намере јој се нису оствариле јер је цар показао више саосећања и није прихватио Алексијеву службу.

Ана Даласин је нашла други начин да учврсти везу са царем Романом IV Диогеном, након Манојлове смрти, и то опробаном методом брачног савеза, уговоривши брак између Алексија и царевог рођака. Негде између Манојлове смрти и битке код Манцикерета августа 1071. године, договорена је веридба између Алексија и девојке из породице Аргирија, из које је потицала мајка цара Романа, али због њене преране смрти брак није остварен.⁶⁰

1. 3. Ана Даласин за време владавине Дука и Нићофора Вотанијата

---

⁵⁹ Bryenn., 102-104; Neville, *Heroes and Romans*, 154-155; Смрт куропалта Манојла је један од приказа Нићифора Вријенија Ане Даласин у улози “римске мајке“, њена дела представљају у исто време постулате традиционалног римског понашања, оличеном у бризи мајке за сином, али и једну врсту турсорства коју има над сином, због његове младости.

⁶⁰ Bryenn., 220; Станковић, *Комнини у Цариграду*, 22-23; Garland, *Emperesses*, 188;

„*Револуција из 1071. године сруши једним ударцем дело које је Ана стрпљиво градила*“.⁶¹ Према приповедању Нићифора Вријенија, Ана је била оптужена за одржавање преписке са Романом Диогеном, после битке код Манцикерета. Изведена је пред суд нове власти породице Дука и осуђена је на изгнанство са својим синовима на Принчевска острва. У овој драматичној сцени Аниног суђења за издају, Вријеније инсистира на њеној невиности иако је са политичке тачке гледишта постојао сваки разлог да она заиста помогне Роману Диогену да поврати престо.⁶²

Њихово прогнанство није дуго трајало. Нагли политички преокрет је опет пружио нову прилику породици Комнин, која је представљала и пресудан моменат за коначни исход њихове борбе за освајање царске круне. Вишеструко орођавање са породицом Дука, сведочи о брзом прилагођавању Ане Даласин новим политичким приликама. „*Политички прагматизам карактерисао је мајку Комнина много више него што би се то могло закључити из помало романескних описа њеног понашања из пера Нићифора Вријенија и Ане Комнин*“.⁶³

Нови цар Михаило VII, ослободивши се турског стрипа цезара Јована Дуке и учитеља Михаила Псела, дозволио је повратак Ане Даласин и њених синова у Цариград. Помирење је потврђено и озваничено браком између Исака Комнина и Ирине, грузијске принцезе, која је била блиска рођака царице Марије Аланске. Сачувани извештаји Ане Комнин и Нићифора Вријенија о времену и главним учесницима склапања овог брака се битно разликују и настали су из политичких мотива Ане Комнин - да поједине догађаје преобликују у своју корист.⁶⁴ Новоуспостављене везе су се показале као паметан потез, када се узме у обзир да је царица Марија Аланска имала главну улогу у преносу моћи 1081. године, када је царска круна прешла с Нићифора III Вотанијата на Алексија I Комнина.⁶⁵

---

⁶¹ Дил, *Византијске слике*, 291.

⁶² Bryenn., 128-130; Neville, *Heroes and Romans*, 150; Ауторка наводи да Вријенијево изненадно уношење религиозних, хришћанских мотива у опису Аниног суђења, представља одсуство политичких и војних ресурса који су суштина осталог дела књиге. Приказивањем Ане Даласин као жртве клевете, ослоњене на Бога, Нићифор жели да јој порекне стварни политички ауторитет и да је прикаже као беспомоћну жртву.

⁶³ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 23.

⁶⁴ Bryenn., 142; *Alexiad* 45; Vilimonović, *Strukture and Features of Alexiad*, 229.

⁶⁵ Garland, *Empresses*, 188.

Управо у време владавине цара Михаила Дуке започиње и постепен успон Алексијеве војничке каријере, док је његов брат Исак, као царев рођак постављен на важну функцију дукса Антиохије са титулом протопроедра 1074. године. Захваљујући војној вештини и проницљивости, Алексије је „*учвршћивао свој положај, и ускоро је постао толико неопходан да су га све странке молиле за савез и трудиле се да га придобију. Он је вешто искористио догађаје да себи осигура успех*“.⁶⁶ Политички прагматизам који је наледио од мајке, омогућио му је да изабере праву страну, да се у оквиру подељеног рода Дука, прикључи *икосу* цезара Јована Дуке, оженивши се његовом унуком Ирином. Нићифор Вријеније приповеда о дуготрајним преговорима око склапања брака Нићифора и Ирине. Он дели учеснике на противнике и присталице овога брака, убрајајући Ану Даласин и цара Михаила у прву групу, а цезара Јована Дуку и Констанција (Михаиловог брата) као и самог Алексија у другу.⁶⁷ Ана Даласин је упркос великом противљењу дала пристанак да се брак склопи 1078. године, вероватно свесна добробити коју је доносио за њену породицу.

Вријенијева историја приказује Алексија самосталнијег у односу на Ану Даласин недозвољавајући да њене предрасуде утичу на његову исправну одлуку. У „*Алексијади*“ Алексије је пуно зависнији од своје мајке, и читав план и дело апостасије од власти цара Нићифора Вотанијата представља заједништво мајке и синова – Ане Даласин, Исака и Алексија. „*Након што су са мајком извршили многе планове и у различитим временима прегледали различите шеме, открили су један пут који би, колико човек може да процени, могао довести до безбедности*“.⁶⁸ Брачни савез који је имала и са царем Нићифором Вотанијатом нису је спречили да буде један од главних организатора завере против овог цара, говоре о безграничним политичким амбицијама Ане Даласин.⁶⁹

У драматичниј сцени повлачења женских чланова породице Комнин у цркву Свете Софије, уочи узурпације браће Исака и Алексија, фебруара 1081. године најверније је приказан лик и дело Ане Даласин као носиоца епитета *мајке Комнина*. „*Мудра као што је била, она одмах у зору отрча да се склони у неприкосновено уточиште Свете Софије, и*

---

⁶⁶ Дил, *Византијске слике*, 295.

⁶⁷ Вруенп., 218-222; Станковић, *Комнини у Цариграду*, 26.

⁶⁸ *Alexiad*, 46.

⁶⁹ Ђерка Манојла Комнина, била је удата за унука цара Нићифора III Вотанијата.

поведе са собом своје кћерке, снахе, унучиће...“.⁷⁰ У неизвесним тренуцима апостасије њених синова, она се појављује као заштитница и извор сигурности за своју незаштићену породицу. „Уколико ми руке не буду одсечене, нећу напустити ове свете области, све док не примим царев крст као залог моје безбедности“.⁷¹

Затворена у манастиру Петрион са осталим женама, Ана Даласин је дочекала оно на чему је упорно и стрпљиво радила скоро петнаест година - да своју породицу доведе до самог врха византијског друштвеног система. Њен син је одушевљено извикан за цара од стране својих војника у војном логору у Схизи, а на Ускрс 4. априла 1081. године Алексије Комнин је крунисан за седамдесет шестог византијског цара.

2. Ана Даласин – царева мајка

Ана Даласин је била најважнија личност у првој деценији Алексијеве владавине, чији је утицај досегао величину до позиције неформалног *савладарства*. Њен политички значај није осведочен само у тенденциозним наративним изворима Ане Комнин и Нићифора Вријенија и похвалних говора, већ је потврђен у документарним и материјалним изворима за тај период у виду званичних државних аката, печата и споменика културе који говоре о реалној политичкој снази царева мајке.

Ана Даласин је 1081. године постала *царева мајка*, што је била једна од званичних титула која се појављује на њеним печатима. Сачуван је велики број печата, који потичу из времена пре и после Алексијевог доласка на престо, али несталност натписа на њима онемогућавају да се положај Ане Даласин представи прецизном бирократском формулом – најсталнији натпис био је *монахиња и царева мајка*, али се појављује и са епитетом или титулом *прва*, која је непозната византијској сигилографији, али највероватније упућује на царски положај Ане Даласин.⁷²

---

⁷⁰ Дил, *Византијске слике*, 300-301.

⁷¹ *Alexiad*, 53-55.

⁷² Станковић, *Комнини у Цариграду*, 113-114.

Један од доказа о њеном стварном политичком ауторитету је *хрисовуља* цара Алексија, чији је целовит садржај пренела Ана Комнин у *Алексијади*. То је био важан документ с почетка Алексијеве владавине, којом је целокупну цивилну управу Царства поверио својој мајци, за време његовог војног похода против Роберта Гвискарда. Она говори и о блиском односу између мајке и сина и представља једну врсту захвалности и награду за Анин уложен напор и труд. У *Алексијади* је овом *хрисовуљом* осведочен врхунац моћи Ане Даласин која након Алексијеве консолидације власти полако ишчезава.⁷³ *„Ништа није једнако саосећајној и преданој мајци, нити постоји снажнији бранилац, било да предвиди опасност, или било коју другу непредвиђену несрећу. Ако она нешто одлучи, та одлука ће бити чврста, ако се моли, њене молитве ће бити подршка и непобедиви старатељ. Таква жена, моја света мајка, показала се мени, вашем суверену, од најраније младости и била ми је господарица у свему и хранитељка и одгојитељ ... њене честе молитве током живота, које је Господ чуо, уздигле су ме на садашњи положај суверена ...И свакако сам открио, оно што је неприкосновени бедем добре владе, то јесте да целу управу треба да поверим мојој светој и најчаснијој мајци ... Њене речи и наредбе сматраће се као дате од мене, вашег владара, и ниједна од њих неће бити поништена, већ ће остати важећа и на снази наредних година“.*⁷⁴

Овом уредбом *царева мајка* је добила широка овлашћења у области администрације, правде, финансија и у управи провинцијама Царства. Вршила је нова наименовања достојанстава и њихова разрешења, делила је разне привилегије, донације и поседе. Њене способности у административним пословима хвале и сам цар Алексије и Ана Комнин истичући њено искуство у јавним пословима, које је вероватно стекла јер је годинама управљала породичним поседима.⁷⁵

Приповедајући о способностима своје бабе, Ана Комнин из тендециозних разлога иде дотле да очеву покорност према мајци пореди са робовском, што вероватно не одражава историјску стварност. *„Нема сумње да је Ана Даласин била амбициозна, али главни смисао тога јесте да та амбиција није била лична, већ породична ... то је амбиција којој*

---

⁷³ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“* 248-249; Политичка позадина лика Ане Даласин у *Алексијади* биће приказана у поглављу рада посвећеном Ани Комнин.

⁷⁴ *Alexiad*, 83-84.

⁷⁵ Garland, *Emperesses*, 191.

породица може да верује. У контексту времена, с обзиром на опасност са којом се Алексије суочавао и несигурности његовог опстанка на трону, посебно у осамдесетим и раним деведесетим, поверавање врховне власти својој мајци, за коју је знао да јој може веровати, била је веома разумна одлука.⁷⁶ Дакле, Анин ауторитет, дат од самог цара, је пре израз његове проницљиве процене политичке ситуације, дивљења и поштовања, него знак слабости и покорности према мајци. Ана Даласин је неоспорно имала велику политичку моћ у Царству, али је та моћ дата од самог цара.

Потврда Аниног савладарства у периоду Алексијевог учвршћивања на византијском престолу је и *василикос логос* Теофилакта Охридског, који је посвећен цару Алексију I Комнину 1088. године.⁷⁷ У оквиру шире похвале цара, налази се и енкомиј посвећен *мајки цара*, који истиче њену улогу у Алексијевој владавини. У овом говору Алексије Комнин и Ана Даласин су представљени као владајући пар, „као два велика сунца под небеским сводом царстава“, док је царица и права августа Ирина Дука у овом говору заузела споредно место. Супротан по карактеру, јер представља критику Алексијеве породичне владавине, је извештај Јована Зонаре који такође сведочи о Аниној умешаности у империјалној политици, наводећи да је Ани, иако је била монахиња била поверена администрација Царства.⁷⁸

Побожност Ане Даласин је такође важан елемент њене личности, утицаја на друштво, али и политичке делатности. Њена духовност, строгост и једноставност утицали су на то да се промени представа моћне жене, „*заменејући идеал царице идеалом монахиње и духовне владарке*“.⁷⁹ Ана Комнин приповеда о промењеном изгледу царске палате и навикама у њему, као представу побожности и утицаја на двору своје бабе. Ана Даласин је повратила морал и увела ред у палату, која је попримала изглед светог манастира.⁸⁰

Религиозност Ане Даласин је изражена кроз покровитељство монашке заједнице, које је широкогрудно помагала. Постоје документа која сведоче о њеном добротинству као што је досије о додели поседа монаху Христудулу са острва Латроса. Била је ктиторка

⁷⁶ Hill, *Alexios I and Imperial women*, 51.

⁷⁷ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 110; Вилимоновић, *Структура и особина „Алексијаде“*, 247; Garland, *Emperesses*, 191.

⁷⁸ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 277.

⁷⁹ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 118.

⁸⁰ *Alexiad*, 86.

престоничког манастира Христа Пантепоптиса (*Свевидећез*). Она је била дубоко побожна жена, али је и своју религиозност подређивала политичким амбицијама. Окупљајући око себе монахе, који постају део њеног *икоса* и угледне духовнике, Ана Даласин је обезбеђивала идеолошку и политичку подршку византијске цркве.⁸¹

Није поуздано утврђено када се и због чега Ана Даласин повукла из политичког живота Царства, као ни то да ли је то била њена добровољана одлука или одлука њеног сина. Последњи пут када се чује „политички глас“ Ане Даласин је њена наредба из 1095. године. Између 1095. и 1100. године она је нестала са политичке сцене и повукла се у своју задужбину Христа Пантепоптиса. Јован Зонра помиње да се повукла у манастир пре него што је Алексије предузео кораке да је уклони, док неки извори тврде да је била умешана у јерес и да је због тога упала у немилост.⁸²

Ана Комнин, која је и најважнији извор података за живот и дело Ане Даласин не говори о њеном повлачењу са политичке сцене, не спомиње чак ни тачан датум њене смрти. Међутим када се узме у обзир политичка улога коју има лик Ане Даласин у *Алексијади*, и то да је она била део ауторкиног личног политичког ангажовања, не чуди што „Ана Даласин, према *Алексијади*, званично није никада окончала своју политичку кријеру“⁸³.

Ана Даласин је умрла 1. новембра, не зна се поуздано које године, вероватно између 1100 и 1105. године у својој задужбини манастиру Христу *Свевидећем* ... „доста жалосно, оставивши свима који су дошли у њену близину сећање на једну узвишену жену, а својим синовима успомену на једну дивну мајку“.⁸⁴

III Ирина Дука – Алексијева жена

⁸¹ Станковић, *Комнини и Цариграду*, 112.

⁸² Garland, *Emperesses*, 192; Hill, *Alexios I and Imperial women*“ 52.

⁸³ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“* 257-259; Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 271-272.

⁸⁴ Дил, *Византијске слике*, 306.

Чињеница да је Ирина Дука била *августа*, жена цара Алексија I Комнина, мајка, баба и прабаба потоњих византијских царева из Комнинске епохе, већ је позиционира у ред значајних и утицајних жена на историјској позорници. Као аристократкиња и припадница моћне породице Дука она је браком са тада угледним војсковођом Алексијем помогла његово уздизање на царски престо, а као царица бројним потомством омогућила настанак царске династије Комнин.

Међутим њен стварни положај у оквиру породице Комнин није увек одговарао положају жене чији муж седи на врху државе, нити је њен утицај на двору увек одговарао величини царске титуле коју је носила. Ирнин пут од скрајнуте - *повучене и смерне августе* до доминантне *Алексијеве верне пратиље и неговатељице* и моћне патроне и ктиторке која је за клијенте имала најистакнутије представнике византијске учене елите био је дугачак и тежак. Околности, да је била веома млада када се удала за Алексија, и да је постала царица баш у време када је Ана Даласин, која јој није била наклоњена, била на врхунцу моћи и у породици и у држави, утицале су на то да је Ирина Дука првих деценију и по Алексијеве владавине провела у сени свог мужа и његове мајке.

У тим година „немилости“, Ирина је стрпљиво чекала своју прилику, и као да је временом дошло до замена улога, Ана Даласин је постајала све слабија, а Ирина све јача. Када се њена, некада моћна свекрва повукла из јавног живота, Ирина је већ имала чврсте позиције и у породици и на двору као жена цара и мајка његове деце, кроз које је и политички деловала.

Историографска је оставила две потпуно супротне представе Ирнине личности и делатности – смерне, мудре, побожне августе, супруге и мајке код Ане Комнин и амбициозне, властољубљиве и сплеткама склоне царице код Јована Зонаре и Никите Хонијата. Кључна тачка где се сударају ове две супротстављене представе везане су за Ирнине учешће у осправању престолонаследних права свом сину Јовану, у корист своје ћерке Ане Комнин и зета Нићифора Вријенија. Мада су супротстављене, обе представе Ирине Дуке, свака на свој начин и са различитим намерама сведоче о политичкој делатности ове утицајне жене.⁸⁵ Она је имала неоспорно велику политичку моћ. „*Ирина*

---

⁸⁵ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 246-247.

*Дука заправо представља следбеницу оних амбициозних жена XI века, које су доминирале политичком сценом Цариграда кроз друштвене савезе које су склапале“.*⁸⁶

1. Порекло Ирине Дуке

Ирина Дука је била кћи Андроника Дуке и Марије Бугарске, чија су порекла била достојна угледа и моћи. Са очеве стране потицала је из моћне аристократске породице Дука, чији корени вуку још од Константина Великог⁸⁷. Славу и континуитет моћи ове породице наводи и Псел приповедајући о животу првог цара који је припадао роду Дука, Константину X⁸⁸ - „*Род његових прадедова беше знаменит, богат, од оних које опевавају историчари*“⁸⁹. Мајка јој је водила порекло од потомака бугарског владара Самуила, који су се након слома његове државе лако уклопили у византијску елиту, задржавши легитимитет царског порекла који је с временом још више добијао на важности.⁹⁰

Њено порекло које је одредило не само њену личну судбину, већ и судбину породице Комнин уз чију помоћ је она уздигнута на царски престо, било је за Ирину Дуку и извор моћи јер јој је донео царску круну, али и бремене јер је због њега првих двадесетак година мужевљеве владавине провела потиснуто из јавног живота. Суштина Вријенијевог приповедања о спору око Ирине и Алексијеве веридбе је похвала Ирине порекла и истицање његовог значаја за Алексијев успех, али и увид у почетак нетрпељивости Ане Даласин према својој снаји, која се појављује као једна од највећих противница склапања овог брака.⁹¹

---

⁸⁶ Исто, 245.

⁸⁷ Дил, *Византијске слике*, 351.

⁸⁸ Цар Константин X је био рођени брат Ирине деде моћног цезара Јована Дуке.

⁸⁹ Псел, *Хроника*, 268.

⁹⁰ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 11.

⁹¹ Vryenn., 218-222; Станковић, *Комнини у Цариграду*, 23, фуснота бр. 17.

2. Ирина Дука - повучена и смерна августа

Породица Комнин, на челу са моћном Аном Даласин је остала доследна својој политици. Политичка корист је превагнула, и упркос мржњи према Дукама, брак између Ирине и Алексија је склопљен у току 1078. године. Ирина је тада имала само једанаест година.

*„Када је имала четрнаест година, њен муж је дошао на власт државним ударом, јасно јој је ставио до знања да су њене родбинске везе послужиле сврси и био је спреман да је се отараси“.*⁹² Ана Комнин сведочи о неизвесном и тешком положају своје мајке након Алексијеве узурпације и освајања престола 1081. године кроз причу о раздвајању брачног пара са својим породицама (Комнини и Дуке) у две одвојене зграде палате Вуколеона и спору око Иринеиног крунисања⁹³, приписујући то мржњи Ане Даласин према Дукама и њеном сукобу са цезаром Јованом Дуком око избора новог патријарха, не спомињући однос између својих родитеља.

Јован Зонара наводи да је међу супружницима постојала у почетку удаљеност, због Алексијевих бројних љубавних веза, али да се то променило када је Алексије почео да осећа прве знаке болести и након тога царица је имала велики утицај на њега.⁹⁴ Ана сасвим супротно представља своје родитеље сликом идеалног владарског пара, међу којима влада хармоничан однос. *„Сада је појава овог царског пара, Алексија и Ирине, био незамисливо леп и апсолутно непоновљив. Ниједан сликар који тежи праузору лепоте, не би могао да их замисли, нити би вајар могао тако да укомпонује беживотни материјал“.*⁹⁵ Овакав представа Алексија и Ирине у *Алексијади* има идеолошки значај и не представља стварност, која је владала у њихово време, већ је Ана анахроно пренела слику идеалног владарског пара из доба Јована II и Ирине Пирошке.⁹⁶

⁹² Garland, *Emperesses*, 193; Дил, *Византијске слике*, 352-353.

⁹³ *Alexiad*, 72, 75-74.

⁹⁴ Vilimonović, *Structure and Features*, 232; Garland, *Emperesses*, 194.

⁹⁵ *Alexiad*, 76.

⁹⁶ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 227-228.

Ирина Дука и Алексије су имали деветоро деце. Децембра 1083. године рођена је Ана, а за њом Марија, Јован, Андроник, Исак, Евдокија, Теодора, Манојло и Зоја⁹⁷. Она је првих двадесет година Алексијеве владавине, провела повучено старајући се о свом бројном потомству, док је за ово време политички доминирала њена моћна свекрва Ана Даласин.

Скрајнутост Ирине Дуке вероватно одражава историјску реалност, коју је на својствен начин дочарала и Ана Комнин у *Алексијади* кроз карактерну црту лика своје мајке. Нежелећи да је потпуно искључи из првог периода Алексијеве владавине, када реално није имала политичког утуцаја, она представља Ирину као стидљиву и повучену царицу и одану супругу. Али Иринино одсуство у овом периоду надомешћује епизодама у којима су главну улогу имале Дуке, као омаж њеном роду.⁹⁸

Једини приказ Иринине политичке иницијативе у првом периоду Алексијеве владавине, која је служила да покаже Ирину приврженост мужу, њен патриотизам, политичку и држаничку освешћеност, али славу и богатство њеног рода, јесте епизода у којој се она у тренуцима велике опасности по Царство појављује као спаситељ који нуди решење.⁹⁹ Реч је о причи о залогу њеног наследства ради прикупљања средстава за поход против Нормана у тренуцима велике финансијске кризе у царству. „Али пре свега царица, моја мајка, положила је средства која су јој преостала од родитељског наслеђа, надајући се да ће тиме подстаћи и друге да учине исто; јер је била изузетно забринута за цара, видећи у које тесноће му западају послови ...“.¹⁰⁰ Иринино завештање наслеђа је предходило Исаковој и Даласиној одлуци о експропријацији црвене имовине, што је Ана Комнин желела посебно да истакне.

Након ове Иринине интервенције, Ана Комнин у истој књизи враћа лик своје мајке у повученост и изолованост од јавног живота, истичући њену ученост и посвећеност проучавању тешких теолошко-филозофских дела попут дела Максима Исповедника, користећи опет прилику да прикаже идеалну слику царског пара њених родитеља и

⁹⁷ Neville, *Anna Komnene*, 2; Ауторка сматра, да бројно потомство Ирине и Алексија доказује да је цар био више заинтересованији за брак, него што извори приказују.

⁹⁸ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 227.

⁹⁹ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 248-249.

¹⁰⁰ *Alexiad*, 117.

њихову блискост.¹⁰¹ „Постоји ли неки учени човек који приликом посете двору није видео тај свети пар, потпуно заокупљен проучавањем тумачења Божанских списа и дању и ноћу? Мислим на моје краљевске родитеље ... Сећам се царице, моје мајке, када је доручак већ био на столу, носећи књигу у рукама и удубљене у списе учених отаца, посебно у оне филозофа и мученика Максима ... “.¹⁰²

Још један од доказа Ирине скрајнутости је прича о рођењу три царска детета, идеолошки веома важне за ауторку, али где Ана још једном указује на мајчину усамљеност и породичну подељеност којој се придружује мотив родитељске повезаности и блискости¹⁰³.

Оваква слика повучене (скрајнуте) Ирине Дуке хронолошки се уклапа у период најизраженије политичке активности Ане Даласин. Након њеног повлачења из јавног живота крајем деведесетих година XI века, Ирина долази до већег изражаја и њене позиција као царице, супруге и мајке тада су биле доста чвршће.

3. Ирина Дука – брижна супруга

„...Треба најпосле рећи да је била веома горда на своје рођење, на славу своје породице, на права која су јој припадала; лако ће се појмити да се Ирина, будући таква, кад се указала прилика, одједном показала као политичар и славољубива жена ... “¹⁰⁴

Ирина Дука је стекла велику политичку моћ у царству крајем Алексијеве владавине, која се одржала и након његове смрти. Она је свој двор претворила у центар окупљања тадашње византијске интелектуалне елите, што је својеврстан доказ њене друштвене, а самим тим и политичке моћи. Била је покровитељка ретора Михаила Италика, Теодора Продрома, наручилац историје Нићифора Вријенија и идејни творац *Алексијаде* Ане

---

¹⁰¹ Vilimonović, *Structure and Features of „Alexiad“*, 249-250.

¹⁰² *Alexiad*, 135.

¹⁰³ *Alexiad* 150-152; Вилимоновић, *Структура и особине Алексијаде*, 230-231.

¹⁰⁴ Дил, *Византијске слике*, 365.

Комнин. Упркос томе о Ирининим политичким и приватним ставовима није остало забележено ништа, чак ни у Типикону њеног манастира Богородице Кехаритомене.¹⁰⁵

О Ирининим политичким ставовима и делатности говоре историографска дела, посредно кроз њен лик супруге и мајке. Две представе Ирине Дуке као пожртвоване супруге и мајке, чуварке и неговатељице код Ане Комнин и као амбициозне, властољубиве царице код Јована Зонаре говоре о њеној неоспорном политичком утицају у другој половини Алексијеве владавине, али и о подељености и сукобима у оквиру Комнинског дома након Алексијеве смрти.¹⁰⁶

И Ана и Зонара у својим делима одражавају историјску реалност да је Ирина након повлачења Ане Даласин стекла моћ. Као брижна супруга, која негује болесног мужа она је градила политички утицај, али од тада настају две представе Ирриног лика – брижне супруге и амбициозне заверенице код Ане Комнин односно Јована Зонаре.¹⁰⁷

Иринин лик у *Алексијади* представља апологетски одговор на лик своје мајке у Зонариној историји. Зато Ана Комнин представља Ирину као брижну супругу и мајку, као одлике класичних женских врлина, што је одговор на Зонарину представу амбициозне и славољубиве царице која се уротила против мужевљеве одлуке и сопственог сина. У *Алексијади*, једини женски лик, који је одликован типичним мушким понашањем, као парадигма политичке амбиције и моћи је лик Ане Даласин.¹⁰⁸

Представа Ирине као нежне и осетљиве жене, као њен први својеврстан израз политичког ангажовања и утицаја на Алексија, након двадесет година владавине среће се у XII књизи *Алексијаде*, када је на молбу своје ћерке Ане и из сажаљења измолила царско помиловање завереника Михаила Анамаса.¹⁰⁹ Из истог осећања, сажаљења према жени једног од учесника завере, Ирина је одбила да прихвати њихову одузету кућу, која јој је дата као поклон. „Соломонова кућа је дата царици, јер је била веома лепа. Али се она својом уобичајеном љубазношћу сажалила над Соломоновом женом и вратила јој је не узимајући ни најмању ствар из ње [...] Када је царица угледала Михаила сажалила се над

¹⁰⁵ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 117.

¹⁰⁶ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 225.

¹⁰⁷ Исто, 232-235.

¹⁰⁸ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 252.

¹⁰⁹ Garland, *Emperesses*, 194.

њим и отрчала је назад до цара, проливши горке сузе и молила га не једном, не два пута, већ непрестано, да поштеди Михаилове очи“.¹¹⁰

Иринино присуство као царево пратиље, чуварке и неговатељице се интензивира у последње три књиге *Алексијаде*. „Убрзо Алексије није могао да буде више без ње. Уобичајно је да је свуда води са собом, на путовања, па чак и на војне походе, колико због срдачне неге коју му је нештедемице указивала, толико и због добрих савета које му је умела давати у питањима државне управе, а можда помало зато што се бојао њеног смутљивог духа...“.¹¹¹

Представом своје мајке као одане супруге, чуварке и неговатељице Ана Комнин жели да оправда њено одсуство из Цариграда и да оповргне други извор који тврди да је разлог Иринине пратње искључиво царско неповерење у њене намере. И док Ана инсистира на њеној скромности, повучености, Зонара истиче њену жудњу за моћи која надјачава њену материнску љубав и изазива Јованов страх за сопствени живот.¹¹²

Ирина је била у са Алексијем у Солуну 1105. године за време сукоба са Боемундом, затим и две године касније у новом походу против њега, као и у походу против Турака 1116. године.¹¹³ Ана Комнин у сваком походу истиче виши циљ Ирининог присуства, љубав према мужу, њену бригу, заштиту, добротинство, скромност, повученост, али и невољност због одсуства од куће коју Ана приписује карактерним цртама њене личности. „Напустио је Византију,... стигао је до Солуна у септембру месецу у четрнаестом индикту, у двадесетој години његове владавине. Принудио је царицу да крене са њим, против њене воље. Њена нарав је била такве природе да се није много вољно појављивала у јавности, већ је углавном остајала кући и обављала своју дужност, попут читања светих књига и комуницирања са собом и чињења доброте и милосрђа људима [...] Била је тако диван пример скромности! Али како се каже, ни богови се не могу борити против нужде, била је дужна да прати цара на његовим честим експедицијама [...] Јер је због последице гихта цар имао јаке болове и није подносио ничије додире тако лако као мајчине, јер је пажљиво додирнувши га и вешто трљајући могла у одређеној мери

¹¹⁰ *Alexiad*, 313-314.

¹¹¹ Дил, *Византијске слике*, 357.

¹¹² Vilimonović, *Structure and Feature of Alexiad*, 251-258.

¹¹³ Garland, *Emperesses*, 194-195.

ублажити болове [...] Други важнији разлог зашто је царица пратила цара био је то што се са свих страна појавило много завера, да му је било потребно стално чување и дословце моћ са много очију“.¹¹⁴

Алексијева болест у *Алексијади* имају пренесено значење као одраз стања у царству и унутарпородичних сукоба. Прича о Алексијевој болести је прича о нетрпељивости према брату Јовану, указујући да је он трећи узрок очеве болести, а Ирина улога Алексијево неговатељице је Анина алузија на мајчину борбу против престолонаследника Јована. Иренино *видање рана* је њено политичко деловање и усаглашено је са приповедањем Јована Зонаре о Ирениним напорима да престо припадне њеном зету Нићифору Вријенију и ћерки Ани Комнин.¹¹⁵ „...Али можда је постојала особа која је допринела овој болести и увећала патње које је носио из ове своје чаше, тако пуне горчине ...Иако је царица намазала ивицу чаше медом и смислила како да му већина патње лако склизне, будући да му је стално била чувар, ипак се овај човек ... може назвати трећим разлогом цареве болести ...Штавише, ако се размисли о природи тог човека, он није само узрок болести, већ *заправо сама болест и њен најтежи симптом...*“¹¹⁶

Ирина брига и нега односно „борба“ је кулминирала на Алексијевој самртној постељи и завршава се са смрћу цара што је уједно био и крај Ирениних и Аниних политичких амбиција јер је престо наследио Јован Комнин. Драма која се одвијала на Алексијевој самрти посведочена је и код Јована Зонаре и Никите Хонијата али из другачијег угла који јасно говори да је узрок томе - проблем наслеђа престола. Ирина неконтролисана бол је у овим делима приказана као гнев и очајање јер није успела да осигура престо коме је хтела. Ана Комнин даје исту поруку на другачији начин, она кроз Иренину тугу и безумље жели да поручи да царство није отишло у праве руке.¹¹⁷ „Сада је царев наследник ...пожурио је до велике палате. Град је у то време ... био поремећен, али не у потпуности ...Али царица је рекла: „Нека све пропадне“ ... и зајеца „и круна и царство и моћ и свако Царство и престоли и кнежевине па да започнемо тужбалицу“

---

¹¹⁴ *Alexiad*, 304-305.

¹¹⁵ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 236-238.

¹¹⁶ *Alexiad*, 374.

¹¹⁷ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 238-241.

...¹¹⁸. Цар Алексије I Комнин је умро 15. августа 1118. године. Наследио га је син Јован Комнин, потом је царска круна прешла на Јовановог сина Манојла, када је коначно учвршћена царска идеологија династије Комнин.

4. Ирина Дука после Алексијеве смрти

Ирина Дука се након мужевљеве смрти повукла у своју задужбину Богородице Кехаритомене, где је на својеврстан начин наставила политичко деловање све до своје смрти. Поступајући као родоначелница *женске лозе* у оквиру династије Комнин, она је од своје задужбине, која је и настала са идејом да пружи заштиту и уточиште за своје ћерке, развила неку врсту алтернативног двора у коме је наслеђе било осигурано за женско потомство. *„У мушком друштву какво је било византијско, Ирина Дука је започела својеврсни унутарпородични феминизам окретањем од своје мушке деце ... Она се у потпуности окренула бризи о будућности свог женског потомства ... стварајући од свог богатог манастира Богородице Кехаритомене луксузно и удобно уточиште за оне чланице свог рода којима породица из било ког разлога није донела срећу и смирење...“*¹¹⁹

Манастир Богородице Кехаритомене је чинио један део манастирског комплекса Христа Филантропоса који је представљао заједнички ктиторски подухват Ирине и Алексија. Сачувана је Иринаина оснивачка повеља манастира, Типикон, који представља значајан извор података о уређењу монашког живота у Византији XII века. Практично и строго уређење манастирског живота које је прописано повељом на посредан начин говори о карактеру и личности њене ктиторке, али и о њеном односу према појединим члановима породице.¹²⁰ Њена наклоност према својим женским потомцима у Типикону је дошло до пуног изражаја.

Поред тога што је служио као заштита и уточиште, Ирнин „двор“ је представљао стециште византијске интелектуалне елите. Ирнино покровитељство тадашњих

---

¹¹⁸ *Alexiad*, 425.

¹¹⁹ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 116.

¹²⁰ Дил, *Византијске слике*, 362-378.

најугледнијих умова говори о њеној друштвеној и политичкој моћи. Њени клијенти, угледни ретори Теодор Продром и Михаило Италик, опевали су је у својим песмама али „за стварање шире идеолошке слике геноса Комнина, приказа еволуције њиховог рода и приповести о освајању власти у Царству био неопходан један објективан жанр...“¹²¹. Зато је Ирина Дука била наручилац *Историје* Нићифора Вријенија и идејни творац *Алексијаде* Ане Комнин. Ирина је желела да на посредан и најистинитији начин истакне сопствени и значај свог рода - Дука у оквиру династије Комнина, када су позиције и идеологија овог царског рода били увелико учвршћени.

Упркос њеном значају и угледу, као и чињеници да је била окружена најученијим људима, не зна се година, па чак ни тачна деценија њене смрти. Постоје мишљења да је умрла или 1123. или око 1133., чак и 1136. године, што се може схатити као доказ немилости у коју се нашао због политичког ангажовања.¹²²

Умрла је у својој задужбини манастиру Богородице Кехаритомене, коју је завештала својој ћерки Ани Комнин, затим и истоименој унуци Ирени Дуки као материјално, духовно, интелектуално па и политичко наслеђе за своје женске потомке, насупрот империјалном наслеђу својих мушких потомака, које им је остало од оца.

IV Ана Комнин – Алексијева ћерка

Ана Комнин је била једна од утицајних жена Алексијеве епохе, које су на прелазу XI и XII века, због политичке моћи представљале изузетак у византијском друштву где је преовладавао мушки ауторитет. Она је својим епохалним делом *Алексијадом*, истакла значај ових жена у владавини свог оца, али и посредно указала на сопствене политичке амбиције за време Алексијеве владавине.

Написана да овековечи живот и владавину цара Алексија I Комнина, целокупно дело *Алексијада*, одише ауторкином жудњом да легитимише своје право на царски престо које

---

¹²¹ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 189.

¹²² Исто, 121-122.

јој је неправедно одузето. Ана Комнин је у „објективном“ историјском жанру, који је тенденциозно изабрала да би истакла истинитост свог приповедања, захваљујући свом образовању, литерарној вештини и свесној личној присутности приликом приповедања, за њу важних догађаја и описа појединих ликова, показала јасно свој политички став, иако га нигде није отворено изнела. Анине емотивне, женске упадице у нарацију имају посебан идеолошки и политички значај у оним деловима *Алексијаде* који се тичу Алексијевог наследника; Анино рођење, веридба са Константином Дуком, венчање са Нићифором Вријенијем и Алексијева смрт, и у описима појединих ликова који су јој били узор и који су помагали њену политичку амбицију.¹²³

1. Порфирородна принцеза

„Она је била сувише свесна својих особина, свога високог рођења као и своје умне надмоћи, а да не би била веома славољубива. А имала је то од кога и да наследи. Њена баба, Ана Даласина, која је помоћу своје жилаве снаге довела породицу на престо, цар Алексије, њен отац, тако вешт, тако препреден, тако истрајан, њена мати Ирена, тако мушке душе, сплеткашица и храбра у исти мах, сви су били врло славољубиви; а Ана је према свима њима осећала дубоко дивљење, а да не би слепо следила примере које је њихов живот пружио њеној младој души.“¹²⁴

Ана Комнин је рођена децембра 1083. године у пурпурној порођајној соби Велике палате, где су вековима уназад царице доносиле на свет наследнике ромејске царске круне. Ако се тој чињеници дода и да је Ана била прворођено дете византијског царског пара Алексија I Комнина и Ирине Дуке, може се наслутити колики је идеолошки значај

---

¹²³ Станковић, *Комнини у Царигради*, 124; Орлов, *Аутобиографске белешке*, 349; Neville, *Anna Komnene*, 1-11., постоје и друга објашњења Аниних емотивних, аутобиографских тренутака које износи Леонора Невил у својој студији о Ани Комнин као средњовековној историчарки, која се заснива на питању пола ауторке једног средњовековног дела и то историје. Анине емотивне, женске упадице посматра из перспективе о свесности Ане Комнин о томе да се пишући историју огрешила и прешла границу која је била дозвољена за жене, јер је писање историја значило моћ, намењену мушкарцима. И док други научници Анине налете емоција тумаче као њену жељу за моћи, Леонора Невил полази од тога да Ана жели да се својој публици представи као добра историчарка, али пре свега као добра жена.

¹²⁴ Дил, *Византијске слике*, 333.

имало рођење прворођене порфирогенитне принцезе Комнин, које је као и своју блискост и сличност са родитељима посебно истакла како би оправдала своје право на наслеђе круне. „... *И цар се као што је речено горе, вратио у престоницу тријунфално са Латинима из Вријенијеве земље који су дезертирели њему, првог децембра у седмом индикту. Нашао је своју жену у порођајним боловима у соби која је одавнина била намењена за порођаје царица, наши преци су је називали „љубичаста соба“ и одатле је име Порфирогенит (рођен у љубичастој боји), постало чувено у свету. А у зору у суботу родило им се женско дете, које је било попут оца, рекли су, то дете сам била ја ...*“¹²⁵ Ана је Алексијев тријумф овенчала сопственим рођењем.

Након бурног XI века, обележеног узурпацијама, честим сменама царева у коме је владало право јачег, истицање рођења наследника круне у порфири поново је повезан са идејом царског легитимитета у време царевања Дука, а затим и у време Комнина.¹²⁶ Ана Комнин је истицала своје двоструко право на круну и преко рода Комнина коме је као прворођена порфирогенитна принцеза припадала рођењем и преко рода Дука, веридбом са порфирогенитним наследником бившег цара Михаила VII, Константином Дуком, коме је Алексије Комнин дуговао наслеђе круне по обећању датом његовој мајци Марији Аланској.

Рођење порфирогенитног детета био је први неопходан корак ка учвршћењу још увек нестабилне Алексијеве владавине коју је задобио државним ударом априла 1081. године, а још више нестабилнијег брака између Алексија и Ирине, као припадника два супротстављена рода. Георгије Торник у епитафу који је саставио за Ану Комнин алудира на значај њеног рођења за учвршћивање брака између Ирине и Алексија.¹²⁷

Њено рођење представљало је и велику радост за њене родитеље јер је могла да учествује у великом пројекту Алексијевог увећања моћи, помирењем старих ривала.¹²⁸ Ана је одмах по рођењу верена за Константина Дуку. „*А када је прошао одређени број дана, родитељи су ме почастили круном и краљевском дијадемом ... пошто сам и ја сада требала бити хваљена, вође акламације су узвикивали заједно „Константин и Ана“ у*

---

¹²⁵ *Alexiad*, 150-151.

¹²⁶ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 44.

¹²⁷ Исто, 118.

¹²⁸ Neville, *Anna Komnene*, 2.

време акламације“.¹²⁹ Међутим рођењем Алексијевог сина Јована, 1088. године, а нарочито његовим зацарењем 1092. Константин и Ана су били све даље од царске круне. Њихов брак никада није остварен јер је Константин убрзо и умро, највероватније 1094. године. „Зато што се надала да ће са њим сести на престо, она је тако нежно сачувала успомену на младог Константина Дуку“.¹³⁰

Ана истиче посебну радост Дука приликом описа свечаности у част њеног рођења. „...Све церемоније уобичајене при рођењу царевог детета изведене су најраскошније ... посебно царичиним рођацима, који нису могли да се обуздају од радости.“¹³¹ Тиме је можда желела да истакне саучесништво мајчиног рода у „Комнинској срећи“. Спајање два рода – Комнина и Дука био је један од основних мотива Алексијеве породичне идеологије у *Алексијади*, настао под утицајем Анине мајке Ирине Дуке.¹³²

2. Вољена и послушна ћерка

У центру Алексијеве власти налазила се породица, која је била извор његове моћи. Мотив породичне љубави у Алексијевој епохи је имао изразито идеолошки значај и означавала је степен политичке моћи и утицаја. Љубав Ане Даласин према синовима је била политички обојена, као и љубав Алексија према мајци која је кулминирала давањем савладарских права. Када је моћ Ане Даласин престала, Алексије је успоставио љубав између оца и сина, што је доказао синовљевим наслеђем престола, са друге стране условивши љубав између мајке (Ирине) и ћерки. Како је блискост са царем односно оцем значила и политичку моћ тј. првенство у наслеђивању престола, Ана Комнин се трудила да у свом делу присуство свог брата минимализује и себе прикаже као највољенијим дететом својих родитеља, а првенствено оца.¹³³

---

¹²⁹ *Alexiad*, 151-152.

¹³⁰ Дил, *Византијске слике*, 339.

¹³¹ *Alexiad*, 151.

¹³² Станковић, *Комнини у цариграду*, 202-209.

¹³³ Исто, 150-156.

Ани је било важно да себе постави далеко испред својих браћа и сестара, који су при том сви рођени у порфири, а то је постигла истицањем повезаности и блискости са оцем. Алексије је био кључни елемент у легитимизацији престолонаследних права међу својом децом, која су рођена у порфири и тиме једнака због чега су Комнини развили феномен породичне љубави.¹³⁴ „Своји порфирородност је видно истицала, сматрајући је једним од најважнијих елемената свог права на престо, али се и далеко више трудила да искаже своју дубоку повезаност са оцем, често представљајући себе као једино дете које је било у његовој близини“.¹³⁵

Своју родитељску послушност и мистичну повезаност са оцем показала је још у мајчином стомаку. „И једном давно, чула сам како је царица, моја мајка, причала да је три дана пре царевог уласка у палату ...почела да осећа болове, па је на материци начинила знак крста и рекла: „Сачекај мало, дете да ти дође отац!“... царичина наредба је ступила на снагу, што је значило да сам чак и у материци ја осетила ону наклоност према мојим родитељима, која се у будућности испољавала тако упадљиво.“¹³⁶

Своје првенство над осталом Алексијевом децом истакла је у наставку приповедања о рађању царске деце, по којој је свако следеће дете рођено после ње, мање слично оцу и самим тим удаљеније од права наслеђа на његов престо. Док је она налик свом оцу, Марија је била налик прецима, дотле Јован није био налик ни оцу ни мајци. Суштина приче је да Ана жели да истакне своје право примогенитуре, које ју је одвајало од осталих порфирогенитних браће и сестара.¹³⁷

Своју самобитност Ана је отворено потврдила речима - „...ја сам била најистакнутија од свих порфирогенита и Алексијево најстарије дете...“.¹³⁸ Себе је представила као најоданију и најпослушнију ћерку - „И касније, као одрасла, када сам достигла године доношења одлука, постала сам искрено посвећена мајци, а такође и оцу ... Додатно сведочанство о томе су многе борбе, стрепње, па чак и опасности које сам претрпела

---

¹³⁴ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 124-128.

¹³⁵ Орлов, *Аутобиографске белешке*, 356;

¹³⁶ *Alexiad*, 151.

¹³⁷ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 111-112.

¹³⁸ *Alexiad*, 415.

због дубоке љубави према њима...¹³⁹ Своју љубав и посвећеност оцу Ана је најјасније изразила емотивним описом очеве самрти која уједно представља и алегорију на коначан крај Аниних могућности да наследи очев престо.

3. Образована принцеза

Дванаести век у Византији је обележен јачањем хеленског идеала, оличеног у појачаном интересовању византијске интелектуалне елите за изучавање класичне грчке књижевности и филозофије. „То је доба кад један Цецес са изванредном ерудицијом тумачи спевове Хесиода и Хомера, или један Јован Итал, на велику саблазан православне цркве, предузима после Пселоса проучавање Платонове доктрине, кад најбољи савремени списатељи, прожети античким узорима, замишљају да у својим делима подражавају најславније грчке писце, кад и сам језик постаје углађенији и труди се да, мало извештаченим пречишћавањем, постигне трезвену драж атицизма“.¹⁴⁰

У таквом окружењу и под тим утицајима је порфирородна принцеза Ана Комнин одрасла и стицала образовање. *Алексијада* је, почевши од имена, прожета Аниним класичним грчким образовањем, које се умногоме разликовало од уобичајеног тока образовања тадашњих византијских принцеза.

У предговору свог дела Ана каже: „Ја, Ана, ћерка две краљевске личности, *Алексија* и *Ирине*, рођене и одгајане у пурпору, нисам била неука у писму, већ сам своје знање Грчког довела до самог врхунца, а такође нисам била неiskusнана у реторици; пажљиво сам изучавала *Аристотелова* дела и *Платонове* дијалоге, а свој ум сам обогатила и *квадривијумом*“¹⁴¹.

Анин интелектуални и литерарни узор био је Михаило Псел. Од њега је преузела начин портретисања ликова у *Алексијади*, захваљујући којем је развила једну врсту естетског критеријума, који се заснивао на супротностима лепо – ружно, што је било једнако односу

---

¹³⁹ Исто, 151.

¹⁴⁰ Дил, *Византијске слике*, 330.

¹⁴¹ *Alexiad*, 1.

између доброг и лошег.¹⁴² Физички опис је посредно говорио о Аниној наклоности лику. Најбољи пример за то су супротстављени описи физичког изгледа Константина Дуке и Јована Комнина. „(Константин) Био је плаве косе са млечно белим тенем, на правим местима прожет нежном љубичастом бојом, попут ружиног пупољка. Његове очи нису биле светле, али су сијале налик очима сокола [...] (Јован) Дете је било тамнопуто, широког чела, сувоњавих образа, носа нити прћастог нити орловски савијеног, већ нешто између та два, врло црна ока, која су слутила бритку интелигенцију, колико се може закључити према лицу одојчета“.¹⁴³ Овакав контраст у опису Константиновог и Јовановог изгледа одражавају Анину наклоност према њима. Док Константин представља Анину персонификацију среће и буди у њој најлепше успомене, Јован код ње изазива сасвим супротна осећања туге и несреће.

Захваљујући изучавању и добром познавању реторике Ана је развила вештину софистичке игре језика, која јој је помогла да „критикује под велом похвале и сатиризује под маском величања“¹⁴⁴, што је она нарочито примењивала у *Алексијади*, будући да је критика важан мотив који се крије иза мотива *похвале*. Ова реторска вештина је Ани добродошла када је желела да искритикује неке очеве поступке.

Попут свог узора Псела и Ана је, као што је речено, била једна од *самосвесних* историчара, али на различит начин. Док је Михаило Псел у својој *Хронографији*, свеprisутан физички лик и увек износи свој политички значај, Ана Комнин је у *Алексијади* непостојећа и појављује се у тексту упадицама у којима уноси своју личност, осећања и сећања.¹⁴⁵

4. Несуђени царски пар

Након преране смрти Аниног првог вереника Константина Дуке, Алексије и Ирина су уговорили нови брак за своју ћерку. Избор је пао на Нићифора Вријенија, унука

---

¹⁴² Орлов, *Аутобиографске белешке*, 355.

¹⁴³ *Alexiad*, 72, 152.

¹⁴⁴ Орлов, *Аутобиографске белешке*, 353

¹⁴⁵ Станковић, *Комнини у Цариграду*, 123-124.

истоименог узурпатора царске власти Михаила VII, којег је баш Алексије савладао 1078. године у Македонији. Вријенијева породица је задржала велики утицај у земљама око Хадријанопоља, тако да је младожења пореклом и угледом био достојан браку са ћерком цара Византије. Ана и Нићифор су се венчали око 1097. године и имали су најмање две ћерке Ирину и Марију и четворицу синова Алексија, Јована, Андроника и Константина.¹⁴⁶

Лик Нићифора Вријенија је један од позитивних ликова у Аниној *Алексијади*, јер јој је након Константинове смрти, он био једино јемство да ће наследити очев престо. Зато сећање на покојног мужа код Ане изазива превелику тугу, као још једна пропала амбиција да се домогне престола, која ће након Алексијеве смрти 1118. године бити коначна. „*Зато што се надала да ће помоћу њега и са њим опет задобити престо, она је толико волела Нићифора Вријенија, и, најзад, зато што је веровала, по сваком праву старешинства, да има особина за владарку, она је докле год је Алексије био у животу, сплеткаррила, бунила се, подбадала свим својим утицајем свога мужа Нићифора да се дочепате власти из које је сматрала да је неправедно искључена.*“¹⁴⁷

У свим емотивним поменима на вољеног мужа, она истиче његове особине, које представљају идеале владарских врлина – он је мудар, образован, подједнако вешт војник и државник. Оваквим описима она истиче Нићифорову владарску предодређеност.¹⁴⁸

„*Ох! Каквог је саветника Римско царство изгубило! Какво тачно разумевање послова, које је стекао искуством. И какво је познавање књижевности имао и разнолико познавање домаћег и страног учења. Размислите о грациозности његове фигуре и лепоте лица, која би како се говорило, приличила не само владару, већ још виших небеских бића.*“¹⁴⁹

Оплакујући смрт свог оца автократора, своје мајке царице и свог мужа цезара она уједно сажаљева и сопствену судбину јер су са овим важним политичким личностима за Ану, нестала и свака нада за остварење њених амбиција.

---

¹⁴⁶ Neville, *Анна Компене*, 3-4.

¹⁴⁷ Дил, *Византијске слике*, 339.

¹⁴⁸ Вилимоновић, *Структура и особине „Алексијаде“*, 129-132.

¹⁴⁹ *Alexiad*, 4.

5. Анине утицајне жене

Ана Комнин је у *Алексијади* истакла значај три жене у владавини Алексија Комнина, царева мајке - Ане Даласин, царева усвојитељке - Марије Аланске и царева жене - Ирине Дуке. „Док је Марија Аланска играла кључну улогу у Алексијевом успону на престо, Ана Даласин у првим годинама његове владе, дотле је Ирина улога била најупечатљивија у његовим последњим годинама“.¹⁵⁰

Поред блиских породичних веза које спајају Ану Комнин са поменутих женама, ликови ових жена у *Алексијади*, имају и изузетан политички значај за саму Ану Комнин. Оне су биле су тесно повезане са њеним трагањем за легитимитетом на очев престо.

Ана Даласин је била баба Ани Комнин и њен епонимни предак. Својом улогом истинске предводнице породице Комнин, коју је мудро брачном политиком извела на сам врх византијске друштвене елите и родоначелнице Комнинског геноса, она је за Ану Комнин била женски владарски узор. Преко ње је Ана истицала могућност да једна жена стоји на челу државе.¹⁵¹

„Врло је вероватно да би неко у овом тренутку окривио владавину мога оца због преношења управе Царства гинекеју, али ако би он пажљиво сагледао племенитост ове жене и знао какву врлину и интелект и изузетну енергију поседује, он би одустао од критике и претворио би своју осуду у чудесну похвалу. Јер је моја бака била толико паметна у послу и тако вешта у вођењу државе и њеном уређивању, да је била способна не само да управља Римским царством, већ и било којом другом земљом над којом сунце сја“.¹⁵²

Марија Аланска, Алексијева усвојитељка је у *Алексијади* имала кључну улогу у Алексијевом доласку на престо. Маријин лик одражава и њен реални историјски значај јер је учествовала у Алексијевом преврату 1081. године али и субјективну, књижевну конструкцију ауторке. Марија је имала посебан значај за Ану Комнин, јер је она била

---

¹⁵⁰ Орлов, *Аутобиографске белешке*, 362.

¹⁵¹ Исто, 360-361.

¹⁵² *Alexiad*, 85.

мајка њеног рано преминулог вереника Константина Дуке, који је једно време био и једини Алексијев престолонаследник. За њу је Марија Аланска оличење брижне и пожртвоване мајке и вечите *царице* јер јој је Ана у *Алексијади* задржала ову титулу и када је реално није имала, да би одржала континуитет њене моћи.¹⁵³ Као мајка престолонаследника, Марија Аланска је била у предности у односу на Ирину, зато се Ана трудила да истакне нарочиту блискост између њих две, а симпатије које је гајила према овој жени, нарочито су видљиве у портрету њеног лика у *Алексијади*.

*„Још од детињства од осме године васпитавала ме је царица (Марија) и пошто је према мени гајила топлу наклоност, поверавала ми је све тајне [...] И заиста је била витког стаса попут чемпреса, кожа јој је била бела као снег, лица не савршено заокруженог, а тен јој је био попут пролећног цвета или руже ... Ни Апел ни Фидија нити било који вајар, нису извајали тако лепу статуу.“*¹⁵⁴

Иако дело *Алексијада* прати живот и владавину оснивача породице Комнин, она уједно слави и род Дука из којег је потицала ауторкина мајка, царица Ирина Дука, која је била и идејни творац овог дела¹⁵⁵. Ана Комнин се трудила да истакне нарочити значај, који је ова породица имала у успону Алексија на престо и један од основних мотива дела јесте спајање два рода – Комнина и Дука, са којима је Ана била двоструко повезана и преко некадашњег вереника Константина и преко мајке Ирине која је била накоњенија према њој него према сину. Истицањем своје блискости са мајком, Ана је себи приписивала првенство носиоца царског легитимитета рода Дука,¹⁵⁶ а целокупна Иринаина улога предане супруге и брижне неговатељице је заправо њена борба да царско наслеђе обезбеди својој ћерки Ани и њеном мужу Нићифору Вријенији¹⁵⁷.

6. Очева смрт

---

¹⁵³ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 238-241; Орлов, *Аутобиографске белешке*, 361-362.

¹⁵⁴ *Alexiad*, 72,74.

¹⁵⁵ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 241-243.

¹⁵⁶ Орлов, *Аутобиографске белешке*, 362.

¹⁵⁷ Vilimonović, *Structure and Features of Alexiad*, 251-263.

„...Поново сам га додирнула и схавтила сам да га је снага напустила и да је пулс у артеријама коначно стао, онда сам поклонила главу, исцрпљена и без свести сам погледала у земљу, нисам ништа рекла, већ сам прекрила лице шакама, одмакла се и засплакала. Царица је разумела шта то значи и у потпуном очају произвела је далекосежни врисак ... Царица је скинула свој царски вео, дохватила се ножа и одсекла сву косу до коже, а са ногу је скинула црвене ципеле и затражила обичне црне сандале...“¹⁵⁸

Овако је Ана Комнин описала емотивни тренутак очеве смрти, који је представља завршницу драматичног описа Алексијевих последњих дана, али и завршницу очеве епопеје или сопственог ламентационог монолога. Сасвим другачији сценарио ове драме на Алексијевом самртном одру, пружају Јован Зонара и Никита Хонијат – који Ирину безумну тугу сведоче као гнев и хистеричну, јер је Алексије предао царски прстен свом сину Јовану Комнину.¹⁵⁹

Када се сагледају ова два супротна исказа о догађајима на Алексијевој смрти, као и сведочанство да је Ана Комнин сковала заверу против брата Јована, за коју није имала подршку ни мајке ни мужа, онда је емотивно приповедање о очевој смрти, као и читаво Анино дело пуно симболике, а сама смрт цара Алексија симболизовала је крај Аниних претензија на очев престо.

Ана Комнин је време владавине свога брата Јована и део владавине братанца Манојла провела у мајчиној задужбини манастиру Богородици Кехаритомени, где је написала своје епохално дело *Алексијада*.

„Ана Комнин умрла је 1148, када јој је било шездесет и пет година. Један савременик који је добро познавао хвалио је њене велике живе очи које су показивале рад њене мисли, дубину њеног филозофског знања, заиста царску надмоћност њеног духа, и закључио је једним духовним потезом, рекавши – да је њу стара Грчка познавала, она би додала – четврту Грацију Грацијама, десету Музу Музама.“¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ *Alexiad*, 426.

¹⁵⁹ Viliimonović, *Strukture and Features of Alexiad*, 251-263.

¹⁶⁰ Дил, *Византијске слике*, 350.

Закључак

У овом раду је приказана политичка делатност утицајних жена, које су обележиле живот и владавину византијског цара Алексија I Комнина – царева мајке Ане Даласин, царева усвојитељке Марије Аланске, царева жене Ирине Дуке и царева ћерке Ане Комнин. Свака од ових жена обележила је поједине периоде Алексијеве владавине – Марија његову борбу за успон на трону, Ана Даласин његов почетак владавине, Ирина Дука крај, а Ана Комнин је својим епохалним делом сачувала успомену на очеву владавину, и уједно посведочила о политичким абицијама ових жена.

Ове четири жене, које су живеле и деловале од краја XI и у току прве половине XII века, су захваљујући политичкој моћи које су поседовале представљале изузетак у византијском друштву у којем је преовладавао мушки ауторитет и у којем је политичко и свако јавно деловање било намењено мушкарцима. За жене, па макар биле и принцезе био је намењен много скученији, интимнији и приватнији простор, какав је био породичан живот, зато су и главне женске врлине и идеали у то време били - пожртвоване и брижне мајке, одане и верне супруге, послушне ћерке ... Није ни чудно што је Ана Комнин политичко деловање Ирине Дуке и Марије Аланске које су за њу биле отелотворење *Љубави* и *Мудрости*, свесно упаковала у улоге брижних супруга и пожртвованих мајки. Са исто тако свесном намером је Ану Даласин одликовала типичним мушким понашањем, како би показала да упркос неминовности свог пола она поседује врлине које треба да одликују једног владара. Ана Далсин је била њен пример за то.

Нестабилна политичка ситуација у Царству, која је обележила читаву другу половину XI века и сам начин на који је Алексије дошао на власт, због чега је његов положај био несигуран, довели су до тога да Алексије да предност поверењу својој породици. За време Алексијеве владавине породица излази из сфере приватног и постаје средство царске власти. Тај тренутак су искористиле *Алексијеве утицајне жене* за политичко деловање, све до тренутка када је Алексије пожелео да своју *породичну* политику, замени *династијском*.

Са даљом консолидацијом Алексијеве царске власти и династије за време његових наследника Јована и Манојла бледи и реална политичка моћ ових жена и сели се у домен

идеолошке моћи захваљујући којој су имале велики друштвени утицај. Све четири жене су остале у историји упамћене као ктиторке, покровитељке књижевника, а Ана Комнин као најзначајнија средњовековна историчарка и списатељица.

Може се закључити да су Марија Аланска, Ана Даласин, Ирина Дука и Ана Комнин представљале један феномен женске моћи и утицаја, не само у Комнинској епохи, већ их због њихове изузетности можемо сврстати у групу оних малобројних жена које су обележиле целокупну историју Византијског царства.

